

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vliv vrstevníků na experimentování s alkoholem v adolescenci
The influence of peers on alcohol experimentation in adolescence

Magdaléna Slámová

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Machovcová, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice (B7507)

Studijní obor: B BI-VZ

2020

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Vliv vrstevníků na experimentování s alkoholem v adolescenci potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 23. 7. 2020

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Kateřině Machovcové, Ph.D. za cenné rady při vedení mé bakalářské práce. Rovněž bych chtěla poděkovat za velkou trpělivost, kterou se mnou měla po celou dobu mého studia. Další dík patří studentům gymnázia v mém rodném městě za to, že mi věnovali chvíli z jejich drahocenného času.

ABSTRAKT

V bakalářské práci se zaměřím na souvislosti konzumace alkoholu mladistvými. V teoretické části se budu věnovat zkušenostem dospívajících s konzumací alkoholu. Sledované souvislosti budou rodinné prostředí, trávení volného času, dostupnost alkoholických nápojů a vliv vrstevníků. Cílem je zjistit, jakým způsobem probíhají interakce dospívajících, jak na sebe vzájemně působí s ohledem na konzumaci alkoholu, resp. jeho odmítání. Praktická část bude realizována jako kvalitativní výzkum v podobě skupinových diskusí s vybranými třídami osmiletého a čtyřletého gymnázia. Celkem se zúčastní 2 třídy v posledním ročníku. Pozornost bude věnována přechodu na vyšší stupeň studia (příchod do prvního ročníku/resp. kvinty), zmapování zkušeností s alkoholem a vrstevnických vztahů v kontextu konzumace alkoholu, resp. jeho odmítání.

KLÍČOVÁ SLOVA

konzumace alkoholu, střední škola, vrstevníci, rodiče, změna, vliv, adolescence

ABSTRACT

In this thesis I will focus on the context of alcohol consumption by minors. In the theoretical part I will focus on adolescents' experiences with alcohol consumption. The studied context will be the family environment, leisure activities, the availability of alcoholic beverages and the influence of peers. The aim is to find out how adolescents interact, how they interact with regard to alcohol consumption, respectively its refusal. The empirical part will be realized as a qualitative research in the form of group discussions with selected classes of grammar school. There will be 2 classes in the last year of their studies. Attention will be paid to the transition to the higher level of study (coming to the first year / respectively quint), mapping the experience with alcohol and peer relationships in the context of alcohol consumption, respectively its refusal.

KEYWORDS

alcohol consumption, high school, peers, parents, change, influence, adolescence

Obsah

Úvod.....	8
1 Teoretická část	9
1.1 Konzumace alkoholu v České republice	9
1.1.1 Nebezpečí spojené s konzumací alkoholu	10
1.2 Období dospívání	11
1.2.1 Budování identity.....	12
1.2.2 Změna vrstevnické skupiny ve školním prostředí	12
1.2.3 Dosažení plnoletosti.....	14
1.3 Mladí lidé a alkohol	16
1.3.1 První styk s alkoholem.....	16
1.3.2 Důvody pití alkoholu	17
1.3.3 Dostupnost alkoholu mezi nezletilými	18
1.4 Kouření v kontextu konzumace alkoholu	20
1.5 Trávení volného času u mladistvých.....	21
1.5.1 Kamarádi a partneři	22
1.6 Sociální tlak.....	23
1.6.1 Postavení ve společnosti	23
1.6.2 Stigmatizace v kontextu konzumace alkoholu.....	24
1.6.3 Naše společnost a vztah k alkoholu	25
1.7 Alkohol a rodina.....	27
1.7.1 Vztah mladistvého s rodiči	27
1.7.2 Rodinné problémy.....	29
1.8 Dosavadní řešení problému pití alkoholu nezletilými	30
1.8.1 Prevence.....	30
1.8.2 Přínos preventivních opatření	31

1.8.3	Řešení excesivních případů	31
1.8.4	Deklarace o mládeži a alkoholu.....	32
1.9	Abstinence.....	32
1.9.1	Abstinence jako přednost.....	33
1.9.2	Důvody abstinence.....	33
1.10	Souhrn východisek teoretické části	35
2	Výzkumná část.....	36
2.1	Samotné šetření	36
2.1.1	Úvod do problematiky	36
2.1.2	Výzkumná otázka	37
2.1.3	Metoda sběru dat.....	37
2.1.4	Vzorek.....	38
2.1.5	Metoda analýzy dat.....	39
2.1.6	Prezentace výsledků.....	40
3	Diskuze	48
	Závěr	52
	Seznam použitých informačních zdrojů	57
	Seznam příloh	60
	Seznam tabulek.....	60

Úvod

Objektem mé bakalářské práce jsou mladiství v České republice. Zajímá mě trávení jejich volného času, především v souvislosti s konzumací alkoholu. Zjišťuji, jak alkohol vnímají sami dospívající, ale i jejich rodina a okolí. Také se zaměřuji na to, jaký na sebe mají navzájem mladiství vliv, jak se ovlivňují a jak se nechají ovlivnit. To vše mě zajímá kvůli tomu, že téměř každý den trávím čas s dětmi a dospívajícími. Celé léto pracuji jako vedoucí na dětských táborech, přes rok trénuji malé sportovce. Práce s dětmi mě opravdu baví a vidím v tom, co dělám, smysl.

Sama z mého dospívání vím, že s tématem mladistvých a alkoholu se setkáváme dennodenně a nezdá se mi, že by se očividný problém konzumace alkoholu nezletilými nějak výrazněji řešil. Sama stále nevím, jak správně s nezletilými pod vlivem alkoholu zacházet, a tak jsem se rozhodla zaměřit se trochu více na toto téma.

V teoretické části se nejprve zaměřím na dva pojmy: alkohol a dospívání. Tyto pojmy se poté potkají v kapitole „mladiství a alkohol“ a budou se prolínat i nadále. Podívám se na ně z různých úhlů pohledu. Zaměřím se na to, jak jsou na tom obecně české děti s konzumací alkoholu, ale také v porovnání s evropským průměrem.

1 Teoretická část

1.1 Konzumace alkoholu v České republice

Naše společnost je velmi tolerantní k pravidelné konzumaci alkoholu. Ta je totiž brána jako součást sociálních interakcí, neodmyslitelně patří k oslavám a slouží k zábavě dospělých. To, jak jsou dospělí tolerantní, jaký mají přístup k alkoholu i excesivnímu pití, následně utváří postoje dětí a mladistvých k alkoholu a jeho konzumaci. Přestože legálně se alkohol smí konzumovat až od věku zletilosti, tj. 18 let, vyzkouší ho více než polovina českých dětí poprvé do věku 13 let (Kalman a kol., 2010).

V USA pouze třetina dotazovaných ze článku Social network effects in alcohol consumption among adolescents přiznala, že začala pít alkohol před 13. rokem věku (Ali, Dwyer, 2010).

Podle údajů OECD je Česko na 4. místě v celkové spotřebě alkoholu. Na jednu osobu u nás připadá 11,6 l čistého alkoholu. Před námi je jen Litva, Rakousko a Francie. V roce 2010 u nás 94 % patnáctiletých mělo zkušenost s alkoholem (OECD, 2010).

Podle průzkumu 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy má zkušenost s opilostí v jedenácti letech zhruba každé desáté dítě, ve třinácti letech je to už skoro 50 % dětí. Proto se naši adolescenti řadí v evropském žebříčku pití alkoholu na 4. místo. Čeští šestnáctiletí disponují nadprůměrným výskytem rizikového chování, především obsazují přední příčky ve zkušenosti s legálními drogami (Hladík, 2009; Chomynová, Csémy, 2016).

Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) potvrzuje, že v rámci Evropy patří Česká republika mezi země s nejvyšší mírou konzumace alkoholu mladistvými (Buchčík, 2016).

Rozsah užívání návykových látek se může lišit podle typu studované školy – studenti středních škol bez maturity a odborných učilišť konzumují prokazatelně vyšší množství legálních i nelegálních drog, a to téměř dvojnásobně oproti studentům ostatních typů škol (Chomynová, Csémy, 2016).

1.1.1 Nebezpečí spojené s konzumací alkoholu

Alkohol, stejně jako ostatní jiné drogy, představuje nebezpečí pro děti a mladistvé nejen v akutním stavu, tedy při intoxikaci (Hladík, 2009). Je rizikovým faktorem zejména při nádorových, kardiovaskulárních nebo neuropsychických nemocech. Má za vinu velké množství úrazů spojených především s násilným chováním (Kukla, 2016).

Alkoholu se společně s tabákem a marihuanou často říká „startovací droga“. Někteří konzumenti totiž při jejich užívání pak volně přejdou na návykové látky, které jsou více rizikové. Z výsledků amerických studií víme, že čím dříve děti začnou pít alkohol a kouřit cigarety, tím větší je riziko, že začnou užívat drogy. Potvrzují nám to i data z České republiky (Kalman a kol., 2010).

Adolescenti dobře ví, že konzumací alkoholu mohou poškodit pohled na sebe samé, jak ve vlastních očích, tak v očích jejich blízkých a také těch, kteří jsou proti pití (Buchčík, 2016). Z dlouhodobých následků pak plynou vážnější rizika. Hrozícím rizikem může být onemocnění nervového systému nebo také jater, která u mladistvých nedokáží odbourat tolik alkoholu jako v dospělosti. V důsledku pití alkoholu můžeme mít poškozenou paměť a schopnost učení. Určitě to nepřispívá k lepším studijním nebo pracovním výsledkům. Mezi další negativní následky alkoholu můžeme zařadit otravy, dopravní nehody, úrazy, sebevraždy, rizikový sex, znásilňování a rozvoj další trestné činnosti. Velkým nebezpečím, které nesmíme zapomenut zmínit, je následný přechod od alkoholu k jiným drogám a popřípadě i rozvoj závislosti, která u dětí vzniká mnohem rychleji než u dospělých (Hladík, 2009; Kukla 2016).

Podle ESPAD (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách) narůstá podíl respondentů, kteří vnímají zdravotní rizika spojená s intenzivním kouřením a intenzivní konzumací alkoholu. Na druhou stranu klesl podíl studentů, kteří považují za velké riziko experiment s konopnými látkami a pervitinem (Chomynová, Csémy, 2016).

1.2 Období dospívání

Téma dospívání je pro mou práci důležité, protože se v tomto období završuje rozvoj identity. Jedinec se identifikuje tím, ke komu patří. Sociální identitu osoby představuje sociální příslušnost. Ovlivňují to vrstevníci, rodina, i jeho osobnost. Jedinec se v tomto období nachází v jasně nedefinovaném prostoru a není brán ani jako dítě, ani jako dospělý (Bonino, 2005; Nielsen Sobotková a kol., 2014).

Dospívání je specifická životní etapa hledání a přehodnocování, jedinec má zvládnout vlastní proměnu a vytvořit si zralejší formu vlastní identity. Dítě vidí svět realisticky – takový, jaký je. Oproti tomu, dospělý ho srovnává s tím, jaký by mohl být. Při dospívání má předně dojít k zajištění stejné jistoty ve vztahu s vrstevníky, jako tomu bylo v rodinných vztazích. Dospívající jedinec se tím připraví na další emoční vztahy v dospělosti. Nejdříve dochází k utváření skupin jen jednoho pohlaví. Kluci i holky mají v tuto dobu (mladší školní věk) jiné zájmy a často v partě bývá odmítán jedinec opačného pohlaví. To se záhy změní, protože přichází zájem o opačné pohlaví a s tím potřeba intimního párového přátelství (Vágnerová, 2012).

Adolescenti se domáhají odlišnosti od dětí i dospělých. Dochází k tomu pomocí změny vzhledu, životního stylu, zájmů a nastavení hodnot. Tím, že došlo ke ztrátě původních jistot, dochází k potřebě stabilizace někde jinde. Pro adolescenty je to určitá zátěž, berou to jako osobní výzvu. Důkaz, že jsou soběstační, jim slouží jako obrana při nejistotě. Proto je nám v této fázi života zajištění jistoty ze strany rodiny spíše na obtíž. I přes to je ale další potřebou, kterou chceme naplňovat v období dospívání, citová akceptace. Dala by se popsat také jako potřeba být přijat ve světě. I v pyramidě potřeb je na druhém nejvyšším místě potřeba uznání – potřeba respektu, důvěry a souhlasu (Výrost, Slaměník, 2008).

I Výrost vysvětluje původní význam slova *identita* jako *totožnost, stejnost* za jakýchkoli okolností. Ve slovnících můžeme ale ke slovu *identita* najít synonyma *individualita* nebo *osobnost*. Znamená to, že osoba je sama sebou (Výrost, Slaměník, 2008).

1.2.1 Budování identity

Podle Marcii můžeme rozlišit 4 stavy identity. Difuzní stav identity je před tím, než si jedinec začne identitu vytvářet. V tuto chvíli je velmi snadno ovlivnitelný okolím a často mění názory podle očekávání skupiny, které je členem. Ve stavu tzv. předčasného uzavření identity člověk přebírá hodnoty (většinou od autorit) bez vlastního přezkoumávání. Status moratoria je krize identity. Lidé hledají alternativy, experimentují, zkouší si různé role a hledají, která je pro ně ta vhodná. Nemají ještě žádné pevné závazky. Stav dosažené identity nastává ve chvíli, kdy víme, kým jsme (Výrost, Slaměník, 2008).

Při touze ovládat svůj vlastní život a při vyvíjení úsilí k seberealizaci dochází k experimentování s různými alternativami hledajícími hranice chování dospívajících. Pokročilá dospělost už pro ně není lákavá kvůli její stálosti a definitivnosti, proto si většina mladých toto přechodné období prodlužuje, co to jde (Vágnerová, 2012).

1.2.2 Změna vrstevnické skupiny ve školním prostředí

V období dospívání se skoro každý ocitne v situaci, kdy se začleňuje do nového kolektivu. Nejčastěji je to nový třídní kolektiv. Ve výzkumné část budu porovnávat rozdíl mezi třídou osmiletého a čtyřletého gymnázia. Ten se vymezuje právě na základě tohoto, že každá třída utvářela kolektiv v jiném věku. U dětí, které šly na gymnázium z 5. třídy to bylo kolem 11. roku věku. Adolescentům, kteří zůstali na základní škole do 9. třídy, bylo při přestupu na novou školu většinou 15 let.

Janošová (2019, s. 30) tvrdí, že „*nový kolektiv formuje osobnost svých členů, podílí se na dotváření jejich sociálních vlastností. Posiluje sociální identitu. Uspokojuje důležité sociální potřeby jedince: potřebu sounáležitosti, potřebu být přijímán a uznáván a potřebu seberealizovat se.*“

Při přechodu na vyšší stupeň vzdělávání dochází k rozšíření místa působnosti, v nichž adolescent tráví svůj dosavadní život. Nástup na střední školu může být spojen s odchodem z domova, nástupem na internát. Tím se enormně sníží styk s původními kamarády, jelikož se domů jezdí jen na víkendy nebo prázdniny. Díky tomu může dojít k upevnění vztahů v rodině. Začíná být patrná různorodost volnočasových aktivit a rozvoj nových rolí, ať už profesně zaměřených, v závislosti na typ studované školy, partnerských nebo role člena nové skupiny (Hlad'o, 2012).

V adolescenci dochází ke změnám, které směřují následující život jedince. Je důležité, jak na potřeby dospívajících bude reagovat rodina. Dospívání je velmi náročné především kvůli udržení si adekvátních vztahů s rodiči, což může být problém ve chvíli, kdy adolescenti potřebují dosáhnout přílišné autonomie a rodiče na to nedokážou adekvátně reagovat. Dospívající se chtějí zbavit kontroly ze strany rodičů, chtějí volnost, ale na druhou stranu potřebují i podporu, které se jim dostává právě od rodiny (Hlad'o, 2012).

Volba povolání je pro žáky často náročným úkolem. Mladistvým se nedostává dostatečných informací, co se týče následného výkonu povolání, o které by měli potenciální zájem. Neví nic o jeho perspektivách a jeho skutečném výkonu. Špatně dostupné pro ně jsou i nabídky jednotlivých typů škol a celkově vzdělávacího systému. Do toho velmi usilovně pracují na svém sebepoznání, protože podle svých schopností, zájmů, nadání a představ se vlastně finálně rozhodují. Často se žáci základních škol dostávají do situace, kdy jsou bezradní a ztrácejí své původní jistoty. Nejistota u nich bývá kompenzována právě hledáním sociální opory (Hlad'o, 2012).

Je zřejmé, že ne každý člověk může vykonávat každé povolání. Musí pro to mít dané předpoklady, o kterých žáci 9. tříd při rozhodování tuší málokdy. Osobní sny jsou nyní porovnávány s realitou a dítě si racionálně podává přihlášky k dalšímu studiu (Hlad'o, 2012).

Na výkon a vztah ke vzdělávání má velký vliv kvalita školy. Významnější pro úspěch žáka je jeho daná třída než celá škola. Velkou roli zde má učitel, který může za celkovou adaptaci žáka v prostředí školy. Adolescenti potřebují cítit, že o ně někdo má zájem. Toto platí především na základní škole, při přechodu na středí už studenti ztrácí motivaci a zájem o učení. Neúspěchy při prvních dnech (i týdnech) ve škole může spustit dominový efekt a mohou se dostavit i psychické potíže. Žák nezvládá nové učivo, nestíhá, je na něj tlak ze strany učitelů i rodiny. Tyto faktory mohou přispět k rozvoji rizikového chování (Thorová, 2015).

1.2.2.1 Nová referenční skupina

Změna školního prostředí hraje velkou roli v životě jedince. Vytváří se nová referenční skupina, která v míře a způsobu konzumace alkoholu může působit dvěma

různými směry – díky ní můžou někteří jedinci začít konzumovat alkohol více a někteří naopak méně (Buchtík, 2016). Pertold (2015, s. 1) říká, že „výběr střední školy má dopad nejen na rozvoj lidského kapitálu studentů, ale také na výskyt rizikového chování. To platí zejména v zemích, kde jsou studenti ve vzdělávacím systému brzy rozdělováni a segregováni do různých typů škol.“

Výše už jsem zmiňovala, že rozsah užívání návykových látek se může lišit podle typu studované školy – studenti středních škol bez maturity a odborných učilišť požívají prokazatelně vyšší množství legálních i nelegálních drog, a to téměř dvojnásobně oproti studentům ostatních typů škol (Chomynová, Csémy, 2016).

Omezení styků s kamarády z původní skupiny, což může mít jak pozitivní, tak negativní účinky, bylo dané nejčastěji právě novým školním prostředím, které mohlo znamenat více práce kvůli těžší látce, méně času kvůli náročnosti rozvrhu na vyšším stupni školy, časově náročnější dojíždění do školy nebo dokonce dočasné přestěhování se na internát. Každému se alespoň trochu změnil s přestupem na střední školu denní režim nebo životní styl. Začátek větší konzumace alkoholu může být podmíněn poznáním nových spolužáků, kteří alkohol konzumují víc, než je zvykem. Mladiství zkrátka jen chtějí zapadnout do nového kolektivu, a proto se přizpůsobí vzorcům, které nastavuje většina kolektivu, nebo ten, kdo kolektiv vede. Vliv má také to, že na škole vyššího stupně se noví studenti začali pohybovat mezi staršími skupinami lidí z vyšších ročníků, u kterých je už konzumace alkoholu legální. Naopak k menšímu užívání alkoholu může dojít, kromě příchodu do kolektivu, který alkoholu neholduje, také v případě, že si studenti vybrali náročnou školu a na zábavu jim nezbývá tolik času, jak byli zvyklí. Dochází i k menšímu kontaktu s původní skupinou spolužáků/kamarádů. V případě, že spolu dříve často popíjeli, to nyní může mít za důsledek to, že při setkání dojde k o to většímu objemu vypitého alkoholu (Buchtík, 2016).

1.2.3 Dosažení plnoletosti

Dalším specifickým obdobím, které je stěžejní v mé práci, je dosažení plnoletosti. Dověšením 18. roku života se konzumace alkoholu stává legální.

S přechodem do dospělosti přicházejí typické znaky: člověk je čím dál tím víc považován okolím za dospělého, a proto je od něho očekáváno náležité chování a

především zodpovědnost. Mění se pro něj přirozené prostředí a s tím i pravidla, podle kterých se musí chovat. Podle skupiny, ve které je členem, se upravuje jeho sociální role. Může přijít úplně nová role rodiče. Zcela nezvyklou změnou by pro dospělého byl nástup do zaměstnání. Ne tak razantním zvratem je nástup do navazující vzdělávací instituce (Hlad'o, 2012). Pro mou práci je klíčový další milník, kdy se v Česku s dovršením 18. roku života stává konzumace alkoholu legální (zákon 379/2005 Sb.).

Míra konzumace mezi dospělými konzumenty už někdy nebývá tak velká – přibližně 2 skleničky za večer. U plnoletých se už totiž nesetkáme s důvodem konzumace alkoholu jako „zakázaného ovoce“. Zjišťujeme ale jiné důvody. Stále to může být způsob řešení problémů. Začínají se také objevovat různé symbolické způsoby pití – například přit'uknutí si kvalitním alkoholem při úspěchu ve škole. Za neproblematické je označováno lehčí opití se, kdy je člověk veselý, a především schopný sebekontroly (Buchčík, 2016).

V dospělosti se začíná mluvit o tom, že se dá „propít“ k tomu, že nám alkohol začne chutnat. Může jít o to, že je najednou kvalitnější alkohol finančně dostupnější. Naskytuje se více příležitostí, kde ochutnat drahé druhy tvrdého alkoholu. Tím pádem se i častěji přestává míchat alkohol s nealkoholickými nápoji kvůli neutralizaci chutě. V pokročilejším věku se také přechází od pití bílého vína k červenému, nebo jen zkrátka k pití kvalitnějších vín (Buchčík, 2016).

1.3 Mladí lidé a alkohol

Podle ESPAD (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách), jejíž poslední znění vyšlo v roce 2015, je průměrný věk při vypití první sklenice alkoholického nápoje 12,6 let. O 42,5 % mladistvých můžeme mluvit jako o pravidelných konzumentech alkoholu. (U dívek je to 37,1 %, u chlapců dokonce 48,2 %.) Velmi zarážející je zjištění, že 95,8 % nezletilých studentů někdy ochutnalo alkohol a většina těch, co ho v posledních 30 dnech pili, ho konzumovali v restauraci, hospodě nebo v baru. Nejoblíbenějším nápojem u 16letých mladistvých je už dlouhou dobu pivo, hned za ním jsou destiláty (Chomynová, Csémy, 2016).

1.3.1 První styk s alkoholem

I přes to, že průměrný věk, kdy mladistvý vypije první sklenici alkoholického nápoje, je 12,6 let (Chomynová, Csémy, 2016), tak k úplně prvnímu styku s alkoholem dochází o dost dříve, většinou v rámci rodiny. Rodiče sami iniciují první podávání alkoholu svým potomkům. Většinou jde o pěnu z piva již v útlém věku. Rodiče si myslí, že je lepší, když si děti poprvé dají alkohol pod jejich dohledem než mezi vrstevníky (Buchčík, 2016).

Ve chvíli, kdy mají mladiství poprvé možnost konzumovat alkohol v kolektivu kamarádů mimo dosah rodičů, popisují to jako první opití se. Pocity, které v těchto situacích nastávají, jsou skoro vždy negativní, výjimečně pozitivně laděné komičností situace a následným vzpomínkám. Negativní pocity jsou nejvíce spojené s chutí, alkohol nikomu většinou napoprvé nechutná. Mezi další nepříjemné pocity spojené s alkoholem patří tlak skupiny. K prvnímu popíjení alkoholu jsou mladí často donuceni skupinou. Někdy se může stát, že kvůli zvědavosti a alkoholu jako „zakázanému ovoci“ první napití chutná, další už ale ne (Buchčík, 2016).

Situace, kdy docházelo tedy k prvnímu styku s alkoholem, nejsou hodnoceny pozitivně. Jsou to stavy, kdy to adolescenti přehnali, došlo k excesu (ztráta vědomí, zvracení, kocovina). Většinou jsou to situace, kdy se spí mimo domov, mimo dosah a kontrolu rodičů. Například to může být přespávání u kamaráda nebo výlet na chatu (Buchčík, 2016).

1.3.2 Důvody pití alkoholu

Důvodů, proč pít alkohol, může být několik:

1. Společenská událost a zábava: Alkohol je konzumován při společenských událostech. Bývá jejich přirozenou součástí. Při setkání s přáteli slouží k rozproudění zábavy.
2. Chut': Na alkohol mám chuť, a proto jej konzumuji. Poprvé mladistvým ale alkohol většinou nechutná, musejí se k tomu, aby jim začal chutnat, „propít“. Tento důvod ale málokdy stojí sám o sobě. Většinou bývá doplněn o další důvody a to společenské.
3. Řešení problémů: Alkohol funguje jako řešení problémů a případně (dočasný) únik z reality. Může se jednat o spor s nevlastním rodičem, špatný vztah se sourozencem, nebo mohlo dojít k hádce s rodiči. Někdy důvodem hádek může být právě i konzumace alkoholu. Řešení rodinných problémů můžeme označit jako velmi rizikový faktor, jelikož u dospívajících často navozuje pocit legitimního pití alkoholu.
4. Tlak skupiny: Alkohol je konzumován pod tlakem skupiny, do které se chci zařadit.
5. Zakázané ovoce: Konzumace alkoholu je chápána jako určité „zakázané ovoce“ a konzumace je motivována symbolickou zakázaností.
6. Přirozenost: Alkohol je konzumován „automaticky“, všichni ostatní jej konzumují, není, jak jinak trávit volný čas. Pití alkoholu je prezentováno jako společenská norma.
7. Cena: Alkohol je v některých případech levnější než nealkoholické nápoje. Konkrétním příkladem můžeme uvést pivo. Je totiž uváděno jako jeden z nejlevnějších nápojů v restauracích (Buchtík, 2016).

1.3.2.1 Rozdíly mezi děvčaty a chlapci

Zatímco v 90. letech 20. století se rizikové chování vyskytovalo převážně u chlapců, tak nyní dochází k postupnému vyrovnávání rozdílů mezi pohlavími. Dlouhodobě je nárůst uživatelů patrný především u kouření cigaret. Aktuálně si můžeme povšimnout také vyrovnávání rozdílů mezi ženami a muži u užívání konopných látek. Jde o globální trend spojený s emancipací žen (Kalman a kol., 2010; Chomynová, Csémy, 2016).

Rozdíl mezi pohlavími můžeme najít i u důvodů, proč se alkohol vůbec konzumuje. Dívky a chlapci se liší především u důvodů „chut“ a „řešení problémů“, kdy dívky si konzumaci častěji odůvodňují tím, že alkoholem řeší osobní problémy, zatímco chlapci uvádějí častěji „chut“ jako důvod konzumace. Tato skutečnost může být i důsledkem toho, že „chut“ je často spojena s pitím piva, které u mužů, jak je zřejmé ze statistik CVVM SOÚ AV ČR, převažuje. Naopak dívky uvádějí jako důvod, proč ony nebo obecně lidé pijí alkohol, častěji to, že se tím dají dočasně řešit osobní či rodinné problémy (Vinopal, 2008; Buchtík, 2016).

Dalším důvodem, proč chlapci konzumují alkohol, může být, kromě toho, že jim chutná, i to, že je považován za „zakázané ovoce“. Toto od dívek uslyšíme málokdy. Můžeme to tedy do určité míry chápat tak, že konzumace alkoholu je pro ně prostředkem budování dospělé identity (Buchtík, 2016).

1.3.3 Dostupnost alkoholu mezi nezletilými

I přesto, že mluvíme o látkách, které by pro mladistvé neměly být v žádném případě volně k dostání, tak je jejich dostupnost v České republice velmi vysoká. Více než 80 % adolescentů si dokáže celkem snadno obstarat cigarety nebo pivo, jiný druh alkoholu by si obstarala více než polovina studentů středních škol (Chomynová, Csémy, 2016). Díky různým strategiím umí mladí lidé překonávat i překážky v podobě formálních omezení. Málokdo si koupí alkoholu rozmyslí kvůli tomu, že se nechce dostat do „trapné“ situace, kdy jim prodávající nákup zakáže, nebo bude chtít zkontrolovat průkaz totožnosti (Buchtík, 2016).

Hlavním problémem distribuce je ale to, že adolescenti často alkoholické nápoje získávají od svých kamarádů, kterým již bylo 18 let. Jak v obchodě, tak v restauracích hraje významnou roli to, kdo platí (Buchtík, 2016). Buchtík (2016, s. 13) ve své studii také píše: *„Někteří respondenti zmiňovali, že dospělý člen skupiny „si bere na triko“ zakoupení alkoholu, což je symbolicky zdůrazněno tím, že platí za zkonsumovaný alkohol obsluze on či ona.“*

1.3.3.1 Strategie získávání alkoholu

Pokud si nezletilí ale alkohol shání sami, tak kromě obecně známých strategií využívají znalost konkrétního prostředí. V prvním případě se jedná o strategie, kdy se

nezletilí snaží vypadat dospěle. Mluví proto u kasy o maturitě, řidičském průkazu nebo se výrazně nalíčí. Lokální znalostí prostředí je pak myšleno využívání k nákupu obchodů, kde je větší pravděpodobnost, že jim alkohol prodají. Dobré místo pro koupi jsou večerky, naopak místa, kde je nízká dostupnost alkoholu pro mladistvé jsou velké supermarkety. Mladí časem využívají pro získání alkoholu předem vytipovaná místa, která už většinou znají. Zvláštním důvodem je případ maloměst či vesnic, kde se všichni znají. Není tedy problém alkohol koupit, jelikož obsluha/prodavač je někdo známý. Avšak prostředí maloměsta či vesnice může někdy fungovat přesně naopak: děti se můžou bát, že se informace o jejich konzumaci alkoholu dostane k rodičům, přesně kvůli známému prostředí (Buchčík, 2016).

1.3.3.1.1 Finance

Cenu alkoholu mladí lidé vnímají odlišnými způsoby. Určitě pro ně není překážkou. Necháávají se zvát, dají si ho jen pokud se někde vyskytuje a nemusí za něj platit, případně se podle aktuální finanční situace střídají v placení. Nejčastěji ale nedostatek peněz řeší tím, že pijí velmi levný alkohol (Buchčík, 2016).

1.3.3.1.2 Dostupnost alkoholu v rodinném prostředí

Mladiství získávají občas alkohol i v rodinném prostředí. Není to přímo tak, že by jim rodiče alkohol podávali a nabízeli. Spíše to, že si doma sami nepozorovaně alkohol vzali. Může se jednat například o domácí zásoby ve vinařských oblastech, „krádež“ domácí pálenky, nebo zkrátka zmizení jedné nedopité lahve tvrdého alkoholu z tatínkovy skrýše (Buchčík, 2016).

1.4 Kouření v kontextu konzumace alkoholu

Kouření v mé práci zmiňuji z důvodu provázanosti s pitím alkoholu. V období dospívání dochází často k experimentování s alkoholem, cigaretami a dalšími drogami. Velmi obvyklé je experimentování se vším zmíněným najednou (Gecková, 2000).

Stejně jako alkohol má kouření na lidské tělo negativní účinky. V kouři z cigaret je obsaženo velké množství chemikálií jako například: dehty, kyslíčník uhelnatý, arzenid, kyanid, sloučeniny síry, dokonce i radioaktivní látky. Většina z nich je karcinogenních. V případě nedobrovolného – pasivního – kouření, kdy člověk žije společně s někým neohleduplným, ale sám nekouří, tak je jeho tělo zatěžováno až 2 cigaretami denně (Nešpor, 1995).

Velkým problémem je ekonomická stránka kouření. Průměrný kuřák, který vykouří krabičku denně, utratí za rok okolo 40 000 Kč. Hodně tabákových firem cíleně vyhledává budoucí potenciální kuřáky, které oslovují svými reklamami. Dává to smysl. Ztrácí každoročně miliony kuřáků, kteří kvůli kouření umřeli, takže si musí najít další oběti mezi nekuřáky. A těch je mezi dětmi nejvíce (Hrubá, 2011).

Zajímavá je souvislost mezi konzumací alkoholu a kouřením. Vliv vrstevníků na kouření studentů je silnější v kolektivech, které častěji konzumují alkohol v barech a restauracích. Podle Pertolda (2016, s. 3) *„pokud student chodí do hospody se spolužáky, kteří kouří, má výrazně vyšší pravděpodobnost se od nich kouření naučit než student, který do hospody nechodí.“*

Špatné návyky kouření se rozšiřují opravdu rychle ve chvíli, kdy sedí skupina kamarádů v hospodě nebo restauraci, kde je možné kouřit. Tato studie poskytlá podklad pro tvorbu zákona o zákazu kouření v restauracích (Pertold, 2016).

1.5 Trávení volného času u mladistvých

Už několik let je stále stejný počet šestnáctiletých studentů, kteří ve volném čase aktivně sportují, čtou knížky a hrají počítačové hry. Výrazně ale vzrostl podíl dospívajících, kteří ve volném čase surfují na internetu. Naopak od roku 2011 výrazně poklesl počet studentů, kteří ve volném čase chodí s přáteli ven. Jen tak pro zábavu chodí po ulici, do nákupních center, tráví čas v parku, v lese, na hřištích. Došlo i k patrnému poklesu těch, kteří se chodí večer ven bavit. Míň mladistvých tedy chodí na večírky, diskotéky nebo do hospod (Chomynová, Csémy, 2016).

Mládež tedy v poslední době dost změnila způsob trávení svého volného času. Největší rozdíly jsou ve trávení času venku a užívání sociálních sítí a internetu obecně. Místo chození ven, tráví děti čas ve virtuálním prostoru, respektive doma, kde je téměř nulová pravděpodobnost užití jakékoliv drogy (ať už legální, nebo nelegální). Naopak se ale v souvislosti s trávením volného času na internetu (na počítači, ale i telefonu) vyskytují ve společnosti jiné rizikové faktory. Především je to pokles pohybové aktivity u dětí. Školy opravdu vykazují za poslední roky méně problémů spojených s kouřením, alkoholem i nelegálními drogami. Bohužel ale roste případů, kdy dochází k agresi, šikaně a především kyberšikaně, což má souvislost právě s trávením volného času ve virtuálním, nereálném světě (Chomynová, Csémy, 2016).

Zajisté to není tak, že by se společenský život nezletilých schoval jen do virtuálního světa. Stále se chodí na akce v klubech, zábavy, koncerty nebo jen tak posedět do hospody. Ve chvíli, kdy se jedná o akce, na kterých se nepřespává – děti se ještě v noci vrací domů ke svým rodičům – může zde fungovat rodičovská kontrola. Konzumace alkoholu je tedy menší, maximálně do veselé nálady, ne do stavů nevědomí. Mladiství, kteří alkohol nepijí, se na takových akcích většinou necítí dobře. Nezapadají do dané společnosti. Proto se jich neúčastní, nebo odcházejí domů brzy (Buchčík, 2016).

Další specifické trávení volného času je sportování. Provozování sportu může být v některých případech velmi ovlivňujícím externím faktorem konzumace alkoholu. Alkohol je omezován v těch případech, kdy je sportování pravidelné a provozované na profesionálnější úrovni. Sportovcům většinou nezbývá moc času vyjít si s přáteli ven, a navíc si ani nemůžou dovolit opít se, protože by díky tomu nemohli podávat stoprocentní výkony (Buchčík, 2016).

1.5.1 Kamarádi a partneři

Stále je určitý podíl mladých, kteří tráví svůj volný čas chozením ven s kamarády. Kamarádské skupiny jsou považovány za zásadní faktor, který ovlivňuje konzumaci alkoholu (Buchťík, 2016). V souvislosti s alkoholem je kamarádská skupina popisována jako ta, která má stejný přístup k alkoholu. Členové neformálních skupin o sobě a svých přátelích mluví jako „my“, s danou skupinou se identifikují a také se symbolicky vymezují oproti skupinám ostatním. V průběhu fungování skupiny se vytvářejí sociální normy, které kontrolují chování jednotlivých členů skupiny. Jsou to nepsaná pravidla, jak se členové mají chovat vůči sobě, ale i jak mají vystupovat v rámci skupiny v celé společnosti. Důležitým znakem skupiny je konformita. Ve chvíli, kdy jedinec vezme všechny normy skupiny za své, přizpůsobí se jim a bude je přirozeně akceptovat, tak bude se skupinou rád trávit volný čas, bude se v ní cítit dobře. Pokud se člověk s normami skupiny neztotožní, tak ani nebude chtít být spojován se jménem skupiny a bude se od ní snažit distancovat. Při sociálním tlaku pěti lidí se konformita zvyšuje, vyšší počet působících osob na jedince nám už neukazuje žádný vliv na podlehnutí většině (Výrost, Slaměník, 2008).

Partneři a partnerky mají také klíčovou roli při trávení volného času. Často jsou vnitřní motivací k tomu alkohol nepít nebo jen k přechodu k „rozumnějším“ pití. V lepším případě jsou těmi, kteří pomáhají pochopit, že původní konzumace alkoholu není adekvátní. V jiných případech se může stát, že ti, co doposud alkoholu neholdovali, se podvolí svému příteli, jeho životnímu stylu, a začnou pít také. Především kvůli tomu, aby měli společné zájmy (Buchťík, 2016).

1.6 Sociální tlak

Ukazuje se, že sociální tlak má nejvýznamnější dopady na jedince ve chvíli, působí-li na něj nepřímo. Když je jedinec rozhodnutý nepít, tak bude neoblomný, ale ve chvíli, kdy se nejedná o přemlouvání ani o fyzický nátlak, nýbrž jde o situaci, která je k popíjení automaticky nastavena, tak na to člověk, který by se za normálních okolností alkoholu nedotkl, nějak automaticky přistoupí. Může se jednat například o oslavy narozenin, shledání po dlouhé době, nebo zapíjení úspěchů (Buchtík, 2016).

Člověk se socializuje a individualizuje zároveň. I v rámci školní socializace chceme, aby se děti přizpůsobily, ale zároveň aby ukázaly svou výjimečnost. „Být pod tlakem skupiny“ rozhodně není něco, čím by se nezletilí chlubili. In je být nezávislý a svobodný, a proto se všichni právě snaží dát najevo, že o sobě rozhodují sami a nenechají se ovlivňovat. Ovšem ne vždy to tak funguje. Touha po tom patřit do skupiny kamarádů bývá někdy silnější. V rámci party chce jedinec ukázat, že respektuje její pravidla a jejich dodržováním ukazuje svou náležitost k dané partě. Proto je opravdu kontext sociální skupiny, ve které se konzumace odehrává, zásadní (Nielsen Sobotková a kol., 2014).

1.6.1 Postavení ve společnosti

Důvody, proč mladí pijí, nebo naopak nepijí alkohol samozřejmě souvisí se sociálním prostředím daného jedince, jeho postavení ve společnosti vrstevníků a také s tím, jakou identitu si mezi svými buduje. Můžeme mít různou tvář mezi různými kamarády, a jinou i před rodiči. Skrze odmítání, přijímání alkoholu, ale i skrze experimentování s jinými drogami, způsobu trávení volného času atd. se mladiství vymezují určitým sociálním skupinám, do jiných se začleňují. Dávají tím najevo své názory, a skrz názory vlastně to, jací jsou. Chtějí tím ukázat, že jsou ti normální, ti, kteří pijí tak akorát, přiměřeně (Buchtík, 2016).

1.6.1.1 Naše sociální skupiny

Podle Janošové (2019, s. 30) *„Lidé utvářejí skupiny proto, že očekávají v komplikovaném světě větší bezpečí. Příslušnost ke skupině napomáhá také dosažení některých osobních cílů, které by bez pomoci ostatních nebyly realizovatelné. Členství ve skupinách je tedy naší životní nutností. Do většiny skupin vrůstáme spontánně, bez*

možnosti výběru. Platí to pro rodinu, do níž se rodíme, pro většinu školních tříd a později často i pro pracovní kolektiv.“

Buchtík (2016, s. 63) ve své studii Mladí lidé a alkohol identifikuje různé skupiny/party podle toho, jakou roli v nich hraje alkohol:

„1. party, kde se „pije, aby se pilo“

2. party, kde se pije, protože to patří k události a alkohol zvyšuje míru zábavy

3. party, kde se nepije.“

Mezi účastníky této studie byl nejvíc zastáván názor, že skupiny 1. typu nejsou obvyklé a respondenti se od nich distancují. Naopak v partě 2. typu by většina mladistvých zřejmě toužila být, jelikož zde vidí možnost „vyjednat“ si vlastní pozici a stát se tím, kdo rozhoduje o tom, kdy se bude alkohol konzumovat (Buchtík, 2016).

1.6.2 Stigmatizace v kontextu konzumace alkoholu

Tématem stigmatizace se budu zabývat, jelikož, nejen mladiství, ale obecně všichni lidé, kteří odmítají pít alkohol, bývají okolím jaksi nálepkováni. Bývá na ně nahlíženo skrz prsty a bývají stavěni na okraj společnosti. Většina lidí totiž razí pravidlo, že pít je normální (Kalman, 2010).

Hartl a Hartlová (2009, s. 199) ve svém Psychologickém slovníku popisují stigmatizaci jako *„společenský předsudek vůči někomu, jemuž jsou pak přisuzovány záporné vlastnosti.“* Stigma, často se překládající jako stopa nebo znak svědectví, je příčinou diskriminace. Úplně původně bylo toto slovo spojováno s vypalováním cejchu otrokům na čelo. V jiném případě šlo o stigmata, známky na těle, která byla důsledkem nakažlivé nemoci. Nejčastěji to byla lepra. V 19. století se už stigmatizovali zločinci, kteří se vzhledově odlišovali od ostatních. Účelem bylo předcházet možným trestným činům dopadením kriminálníků ještě před jejich spácháním. Vždy je to zkrátka odlišení někoho, kdo se vymyká normálu, někoho, komu je potřeba se vyhnout (Ocisková, Praško, 2015).

1.6.3 Naše společnost a vztah k alkoholu

I když implicitní, tak ale většinový postoj naší společnosti je, že konzumovat alkohol je normální. I ve většině skupin nezletilých dětí je konzumování alkoholu považováno za přirozené. Nejen mladí lidé považují konzumaci alkoholu jako kolektivní činnost. Alkohol byl, je a bude brán jako prostředek pro uvolnění zábran, navození dobré nálady, k tmelení kolektivu, rozproudění zábavy, k dosažení nových zážitků nebo také potvrzení svátečního charakteru dané události. Pravidelní konzumenti někdy dokáží jen těžko pochopit, že se někdo umí bavit stejně bez alkoholu jako s ním. Ve chvíli, kdy členové party nebo účastníci dané společenské události odmítají konzumaci alkoholu alespoň v malém množství, tak je jejich okolí často stigmatizuje. To je dostává do situace, kdy si musí vybrat. V případě, že chtějí zůstat součástí party, protože je k jeho konzumování přemlouvají někdy i ti, na kterých jim záleží, které respektují, tak musí pak vymýšlet různé strategie, jak opatrně alkohol odmítat. Když ani to nepomáhá, tak se začnou adaptovat, začnou alespoň symbolicky alkohol pít. Ve chvíli, kdy to přestanou zvládat, tak je jedinou možností odchod ze skupiny. Zkrátka sníží míru styku s danou skupinou, protože jejich osobní hodnoty se se skupinou neshodují a oni si je chtějí zachovat. Zachovají si svou identitu, svobodu a zkrátka skupinu opustí (Buchtík, 2016).

Buchtík ve své studii *Mladí lidé a alkohol* (2016, s. 31) zmiňuje, že „*nepítí alkoholu není tolerované úplně bez problémů. V těchto případech se objevoval společenský tlak na to, aby dotyčná osoba alkohol alespoň okusila. Kdo nekonzumoval alkohol, byl považován za svým způsobem nenormálního.*“

Aby ke stigmatizaci jedince, který alkohol nekonzumuje, nedošlo, je důležité, aby si ve své partě kamarádů nejdříve upevnil místo. To, že bude mezi svými vrstevníky tolerován, je něco, čeho dosáhne jen výběrem správných kamarádů. V málokterém případě dojde k tomu, že ten člen skupiny, který alkoholu neholduje, bude ostatními považován jako výjimečný v kladném slova smyslu a ostatní si ho budou vážit (Nielsen Sobotková a kol., 2014).

Příležitostní konzumenti jsou už tolerováni mezi kamarády o trochu víc, přesto si ale někdy musí vymýšlet výmluvy, proč zrovna dneska alkohol pít nebudou. Řídí se tím, že alkohol pro ně není úplně tabu, jen ho považují za něco ne úplně zásadního pro danou

společenskou událost. Umí se uvolnit, odvázat, překonat bariéry, rozproudit zábavu a zkrátka cítit se pohodlně i bez alkoholu (Buchtík, 2016).

1.7 Alkohol a rodina

Alkohol může mít opravdu velký vliv na charakter prostředí každé domácnosti. Zákon udává manželům povinnost vytvořit „zdravé rodinné prostředí“. Při pravidelném a nadměrném požívání alkoholu alespoň jedním z rodičů se toto může vymknout kontrole. Alkoholismus je jedním z nejčastějších důvodů k rozvodu. Alkoholici totiž většinou zničí nejdříve své okolí, rodinu, a pak až sami sebe (Šedivý, 1988).

1.7.1 Vztah mladistvého s rodiči

Rodina nastavuje pravidla a limity normálu konzumace alkoholu. Především rodiče určují, co je tolerováno jako „normální konzumace“ a co jako „exces“. Jsou si vědomi, že alkohol je součástí naší společnosti, a ne vždy je v jejich silách před ním své potomky uchránit, proto v jejich postojích můžeme často vidět rezignaci. Samozřejmě, že nehodnotí pozitivně, že jejich nezletilé děti pijí alkohol. Většinou to však tolerují do chvíle, než dítě začne chodit domů opilý, začne docházet k excesům a přidávají se k tomu další problémy jako například problémy ve škole, špatné chování... Poté už většinou dochází ze strany rodičů k výchovným opatřením v podobě zákazů apod. Nastolení oboustranné důvěry se rodičům ale jeví jako lepší strategie výchovy než přílišné zákazy. To se totiž může obrátit v neúčinné, protože „zakázané ovoce chutná přece nejlépe“ (Buchčík, 2016).

1.7.1.1 Důvěra mezi dítětem a rodičem

Zmiňovaná důvěra hraje zásadní roli. Je efektivnější, když se mohou mladí lidé sami podílet na nastavení pravidel. Mají pak pocit, že je jim důvěřováno, a rodiče mají větší jistotu, že pravidla budou akceptována a děti se podle nich budou řídit (Buchčík, 2016).

Nekompromisní přístup rodičů nebývá plně funkční, protože potomky vede k tomu, aby si vypracovaly strategie k tomu, jak zákazy obcházet. Důležité je, aby rodiče šli svým dětem příkladem (Hladík, 2009).

Důraz na vzájemnou důvěru dávají jak rodiče, tak jejich děti. Tvoří základní osu jejich vztahu. I jen ojedinělý případ zklamání důvěry (pozdní příchod, opilost po návratu domů...) by měl výrazný dopad na vzájemné soužití. Velmi důležitá ve vztahu rodiče a dítěte je kromě důvěry také sebekontrola, přes níž adolescenti pozorují svůj cíl: nezneužít

důvěru a nezklamat své rodiče. Důvěra je spojována především s akcemi, kdy rodiče určitou míru konzumace alkoholu tolerují. To nám může potvrdit pravidlo, že je vždy výhodnější být k rodičům upřímný. Děti se rodičům málokdy svěřují s tím, že budou někde pít alkohol, ale stejně vědí, že rodičům je jasné, že když odjedou například na chatu, tak k nějaké konzumaci alkoholu dojde. Kvůli tomu se mladiství v rámci mezí hlídají, aby nedošlo k excesu a aby jim podobné akce vycházely i nadále. Kocoviny se vždy snaží před rodiči skrývat, ale rodiče to opět často poznají, proto se skrývání z dlouhodobého hlediska nevyplácí. Obě strany tak doufají, že existuje určitá míra konzumace alkoholu, která je ještě tolerována (Buchtík, 2016).

1.7.1.2 Výchovné strategie rodičů

V rodinách se málokdy objevují promyšlené výchovné strategie, spíše se uplatňuje poučování o následcích z minulých zkušeností nebo obecné poučky o slušném chování. Dokonce vychází najevo, že ne vždy se vyplácí kontrola nejpřísnější v mladém věku a volnější ve věku vyšším. Někteří rodiče vnímají věk blížící se 18. roku jako rizikovější a dávají v tuto chvíli větší důraz na výchovu. Očividně nepředpokládají, že by jejich děti někdy dříve pily alkohol. Reakce rodičů může být také ovlivněna zkušeností s problémy například u staršího sourozence (Buchtík, 2016).

Jedním z významných nástrojů, kterým lze kontrolu konzumace alkoholu a jiných drog ze strany rodičů ohlídat, jsou finance. Rodiče to mohou regulovat formou přiměřeného kapesného (Buchtík, 2016).

Situací, kde rodičovská kontrola může fungovat, jsou diskotéky, koncerty a další akce například v klubech. Jsou to akce, kde se nepřespává, adolescenti jdou po skončení domů a tím pádem je konzumace alkoholu umírněná, do veselé nálady ne do stavů nevědomí. Pokud se mladiství chtějí více opít, zařídí si většinou spaní u kamarádů. Někdy se může stát to, že kdo se musí vrátit domů, tak nepije, a ve chvíli, kdy si sežene spaní u kamaráda, tak se opije „do němoty“. Situací, kdy se spí mimo domov tedy většina mladistvých zneužívá. Rodiče v těchto chvílích nemají situaci pod kontrolou (Buchtík, 2016).

1.7.1.3 Pítí v rámci rodiny

Rodiče si uvědomují, že není v jejich silách od alkoholu jejich dítě plně ochránit, protože alkohol je zkrátka součástí naší společnosti. Volí raději strategie určité tolerance, každý si už hranice omezené konzumace nastavuje sám. Také chtějí rodiče předejít tomu, aby jejich děti „pily na truc“, to samozřejmě souvisí se zmiňovanou důvěrou. Jak jsem zmínila výše: rodiče si myslí, že je lepší, když si děti poprvé dají alkohol pod jejich dohledem než mezi vrstevníky. Sami to často iniciují. Vyšší míra konzumace alkoholu v rámci rodiny už nebývá moc obvyklá. Adolescenti o to nemají zájem, konzumace alkoholu s jejich rodiči je pro ně nekomfortní. Tato situace se ani po dosažení plnoletosti moc nemění. V případě, že rodiče nalijí svému synovi nebo dceři alkohol k jídlu, je to známka toho, že ho nebo ji již považují za dospělého nebo dospělou. Často také dochází k relativizaci škodlivosti alkoholu vůči jiným drogám ze strany dospělých (Buchtík, 2016).

1.7.2 Rodinné problémy

Jak už jsem zmiňovala, rodinné problémy mohou být rizikovým faktorem pro vztah k alkoholu a jeho konzumaci. Obvykle se stává, že averze k nadměrné konzumaci alkoholu v období adolescence je spojena s tím, že jejich rodiče mají či měli s alkoholem problémy. Takže u některých případů funguje vztah rodičů k alkoholu jako varování. V jiných případech se ale kopíruje vzorec otec alkoholik – syn alkoholik (Buchtík, 2016).

Všichni rodiče věří, že rodina je základním stavebním prvkem, ale očekávají také podporu státu, respektive státních institucí, které se jim z jejich subjektivního pohledu spíše nedostává (Buchtík, 2016). Ze studie „Alkohol a mladiství“ se dozvídáme, že u dospívajících ve věku 15 let, se kterými rodiče trávili málo času, byla zkušenost s alkoholem a drogami třikrát častější. Samozřejmě na rizikové chování u mladistvých mají vliv i další faktory. A to třeba: s kým se dítě stýká, dostupnost tabáku, alkoholu a drog a jejich aktivní nabízení a efektivní nebo formální prevence ve školním prostředí (Hladík, 2009).

1.8 Dosavadní řešení problému pití alkoholu nezletilými

Z globálního hlediska nám jde o minimalizaci negativních dopadů alkoholismu. WHO ve své strategii Global strategy to reduce harmful use of alcohol nabádá členské státy k uchýlení se k politice, která by měla nejen snižovat dopady, ale především celkově zmírnit konzumaci alkoholu (Poznyak, 2010). Jde o regulaci dostupnosti alkoholu pomocí nastavení cen, zdanění, omezení místa a času prodeje, snížení výskytu reklam, limitování produkce a dovozu alkoholických nápojů. Především je ale nutné rozvíjet v lidském povědomí zásady prevence, příčiny a důsledky nadměrného pití. U profesně i společensky uznávaného člověka by měla být uznávána jen umírněná konzumace alkoholu (Müllerová, 2019).

1.8.1 Prevence

V oblasti prevence je neúčinnější dobrý vztah dítěte s rodiči. Ve chvíli, kdy tráví s rodinou hodně času, rodiče si udělají obrázek o tom, co jejich dítě dělá ve volném čase, jaké má zájmy, s kým se kamarádí. Když se naučí mu naslouchat a komunikovat s ním, tak v nich jejich potomek ucítí oporu. Rodiče by měli nastavit přesně daná pravidla a dbát na jejich dodržování (Kukla, 2016).

1.8.1.1 Prevence v rodinném prostředí

Představy rodičů o aktuálních důvodech konzumace mladistvých se shodují se situacemi popisovanými jejich dětmi. Avšak přidávají kritiku snadné dostupnosti alkoholu, která svádí k experimentování a konzumaci alkoholu. Kritizováno je také rozvolnění hranic a pravidel, které byly podle rodičů v jejich mládí přísnější: více kontrol věku a důraznější postoj škol k excesům. Na druhou stranu však nevolají po zavedení přísných explicitních restrikcí a zákazů, spíše se domáhají systematictějšího vymáhání stávajících pravidel (Buchtík, 2016).

1.8.1.2 Prevence mimo rodinné prostředí

Kromě rodiny v prevenci užívání alkoholu může mít také velký vliv školní prostředí a média a stát. Ten může, kromě vydávání zákonů a dohlížení nad jejich dodržováním, konzumaci alkoholu ovlivnit například skokovým zvýšením cen. Adolescent s malým obnosem peněz by se pak v restauraci třeba nerozhodoval, zda si dá

raději levnější pivo, nebo dražší nealkoholický nápoj. Při prevenci mimo rodinné prostředí je vhodné zaměřit se na problematiku konzumace alkoholu na institucionalizovaných akcích (školní, zájmové kroužky, soustředění), jejichž součástí je dohled dospělé osoby. V těchto situacích je vždy přítomný dohled dospělé osoby, a to se jeví jako efektivní řešení. Možná kontrola představuje jakousi symbolickou bariéru (Buchčík, 2016). Škola by měla mít nastavená jasná a dostatečně přísná pravidla, podle kterých se musí všichni řídit. Když budou alkoholické nápoje pro studenty nedostupné, stane se škola bezpečnějším místem. Dalším předpokladem pro fungující prevenci je spolupráce rodičů a učitelů. Prevence v rodině totiž funguje na základě dodaných informací ze školy a po případných radách, kde hledat další pomoc (Doyle-Pita, 2000; Babor, 2010).

1.8.2 Přínos preventivních opatření

Při preventivních krocích je nutné počítat s tím, že s konzumací alkoholu je úzce spojeno kouření. Toto zjištění bylo velmi důležité při debatách o vyhlášení zákazu kouření v restauracích. Pokud by se realizací politiky, která by byla zaměřena na snížení kuřáctví a pití alkoholu u mladistvých, nechal odradit jeden student, mělo by to obrovský přínos kvůli jeho vlivu na ostatní vrstevníky. Velký vliv na kouření mladistvých by mělo i přísné dodržování zákazu podávání alkoholu nezletilým (Pertold, 2015). Jedním z účinných prvků, které chrání mladistvé před konzumací alkoholu, se jeví vizuální odlišení zletilých a nezletilých. Při vstupu na festival, do klubu nebo na diskotéku dostane každý barevnými náramek na ruku. Barva náramku určuje, jestli je jedinec plnoletý, nebo ne (Buchčík, 2016).

1.8.3 Řešení excesivních případů

Při excesivních případech je i přes uvedená rizika třeba zvážit zapojení veřejných složek (odbor péče o dítě, škola, policie) do řešení případu opilého mladistvého. Záleží na tom, zda se jednalo o ojedinělý a jednorázový „úlet“ při nezkušenosti a náhodném experimentu, nebo zda hrozí reálné nebezpečí pro jeho další perspektivu (Hladík, 2009).

I jednorázová zkušenost s pobytem v nemocnici může být dostatečnou výstrahou a prevencí. Další postupy se zainteresováním státních složek jsou pro tuto skupinu kontraproduktivní (Hladík, 2009).

1.8.4 Deklarace o mládeži a alkoholu

Evropskou Chartou o alkoholu byly stanoveny určité cíle a principy ochrany zdraví obyvatelstva všech zainteresovaných zemí. Hlavním cílem je ochránit adolescenty a děti před tlakem k užívání alkoholu.

Zde je pět principů, které byly přijaty ve Stockholmu v r. 2001:

- „1. Všichni lidé mají právo žít v rodině, v obci a na pracovišti chráněni před nehodami, násilím a jinými negativními důsledky konzumu alkoholu.*
- 2. Všichni lidé mají právo na objektivní informace a vzdělání, počínaje od raného věku, o důsledcích konzumu alkoholu na zdraví, rodinu a společnost.*
- 3. Všechny děti a mladiství mají právo vyrůstat v prostředí chráněném před negativními důsledky konzumu alkoholu a v maximální možné míře také před reklamou na alkoholické nápoje.*
- 4. Všichni lidé se zvýšenou nebo škodlivou mírou konzumace alkoholu a členové jejich rodin mají právo na všeobecně dostupnou péči a ošetření.*
- 5. Všichni lidé, kteří si nepřejí konzumovat alkohol nebo kteří ho konzumovat nemohou ze zdravotních nebo jiných důvodů, mají právo být chráněni před tlaky k užití alkoholu a právo být podporováni ve své vůli nepít alkohol.*

Srovnání současné reality problému alkoholu a mládeže s obsahem Deklarace o mládeži a alkoholu ukazuje, jak je skutečnost vzdálená od proklamovaných cílů. Zdravotníci z větší části působí zejména při řešení akutního stavu u intoxikovaného dítěte“ (Deklarace Mládež a alkohol in Hladík, 2009, s. 50).

1.9 Abstinence

Situace, kdy není nekonzument přímo konfrontován, proč nepije, nejsou moc časté. Většinou to je jen ve chvílích, kdy se pohybuje mezi stejně smýšlejícími lidmi, to znamená mezi těmi, co alkoholu také neholdují. V těchto chvílích se nad nepitím nikdo nepozastavuje, je to naprosto v souladu s morálkou i filosofií dané skupiny. Často se o tom dá mluvit jako o štěstí, že se ocitneš v takové skupině, kde tě tolerují a nestigmatizují. Zkrátka je důležité umět si vybrat dobré kamarády (Buchtík, 2016).

Ti, co alkohol nekonsumují, hodnotí akce, kde se pije, za velmi nudné a nic neříkající. Nerozumí si s účastníky těchto večírků, mají jiné zájmy, nedokážou mezi tyto lidi zapadnout, nevyhovuje jim zkrátka druh této zábavy. Ti, co z principu nepijí, většinou na takovýchto akcích přemlouvání k pití odolávají, ale může se stát, že i někdy podlehnou, protože to zkrátka pohodlnější. Pokud alkohol konzumovat nechtějí, musí čelit otázkám, narážkám a hledat výmluvy. Často jsou přemlouváni i ze strany těch, které respektují a na kterých jim záleží. Tlak skupiny je ale částečně skrytý, nikdo to moc výrazně najevo nedá, nikdo se nepřizná, že nutí pít alkohol ostatní. Mladiství tvrdí, že nepít je přece normální, následně dodávají „ale“ – podmínky, za kterých je to akceptovatelné (Buchtík, 2016).

1.9.1 Abstinence jako přednost

Nejméně zastoupenou kategorií jsou případy, kdy je nepít bráno jako přednost. Ti, kteří alkohol nemají rádi, takto chápou a klasifikují svůj postoj. Ale zřídka kdy se mluví o tom, že jejich nepítí také oceňují ostatní. Často jimi bývají silné osobnosti, které mají ve skupině zvláštní postavení. Jindy to jsou velmi odlišní a netypičtí jedinci, často s malým počtem přátel. Akcím spojeným s pitím alkoholu se stejně většinou vyhýbají (Buchtík, 2016).

1.9.2 Důvody abstinence

Ve své práci se ale specificky zabývám také tím, proč mladí lidé alkohol nekonsumují. Dle studie Mladí lidé a alkohol (Buchtík, 2016) lze rozdíl mezi dívkami a chlapci „proč nepijí alkohol“ vysledovat především u důvodů „kvůli partnerovi a rodině“ a „odpor k chování opilých lidí“. Nezletilým dívkám (a obecně všem ženám) se nelíbí chování opilých lidí a často cítí odpor, když jim přijde domů partner opilý. To je jeden z důvodů, proč nezletilí chlapci (a obecně všichni muži) mohou alkohol nekonsumovat. Dělaží to kvůli rodině, partnerce, rodičům, později i dětem. Obava před ztrátou sebekontroly jako zdůvodnění averze k alkoholu je stejná jak u dívek, tak i u chlapců (Buchtík, 2016).

Obecně jako důvody nepítí alkoholu Buchtík (2016, s. 39) uvádí tyto:

„1. Nechci ztratit sebekontrolu: Alkohol buď není konzumován vůbec – s obavou před ztrátou sebekontroly (v některých případech na základě předchozí nepříjemné zkušenosti) nebo si respondent nastaví určitý limit množství zkonsumovaného alkoholu.

2. Odpor k alkoholu jako takovému: Respondenti mají odpor ke (nadměrné) konzumaci alkoholu, přičemž v některých případech je to absolutní odpor (za všech okolností), zatímco v jiných je to odmítnutí nadměrné konzumace.

3. Odpor k chování opilých lidí nebo skupině kamarádů konzumujících alkohol: Konzumace alkoholu je odmítána z toho důvodu, že respondenti negativně hodnotí chování opilých lidí (nepříjemné pocity, agresivita, vyvolávání hádek) a negativně hodnotí skupiny kamarádů preferující podle nich nadměrnou konzumaci alkoholu jako hlavní náplň trávení volného času.

4. Negativní následky na zdraví: Alkohol není konzumován, protože konzumace přináší negativní důsledky pro zdraví. Buď z dlouhodobého hlediska nebo v podobě nevolností a kocovin.

5. Kvůli rodičům/partnerovi: Důvodem limitování konzumace alkoholu je nesouhlas ze strany rodičů nebo partnera/partnerky.

6. Alkohol mi nechutná: Alkohol ve většině případů jedinci nechutná, či na něj nemá v dané situaci chuť.

7. Není to zábava: Konzumace alkoholu nepřináší zábavu a nekonzumenti tak nevidí důvod, proč by ho měli pít.

8. Kamarád/ka přestala: Důvodem nekonzumování je návaznost na rozhodnutí (nejlepšího) kamaráda, že už nebudou alkohol konzumovat.“

1.10 Souhrn východisek teoretické části

Teoretickou část bych uzavřela souhrnem klíčových myšlenek, které budou důležité pro navazující úsek. Česká republika je světově na 4. místě v konzumaci alkoholu (OECD, 2016). Náš průměrný adolescent vypije svou první sklenici alkoholu ještě před 13 rokem života (Chomynová, Csémy, 2016). Alkohol pro mladé nepředstavuje nebezpečí jen ve stavu intoxikace, ale převážně z dlouhodobého hlediska (Hladík, 2009). Při budování své identity se dospívající dostávají do stavu, kdy experimentují. Hledají se, a proto zkouší veškeré možnosti, které by jim pomohly najít sebe samotné. V tuto chvíli často dochází i k experimentování s alkoholem (Nielsen Sobotková a kol., 2014).

V období dospívání každého potká vstup do nějaké nové sociální skupiny, styk s novými vrstevníky. Změna školního prostředí hraje velkou roli v životě jedince a výběr střední školy z části určí následující život daného jedince. Jedním z důvodů pití alkoholu je, že je to bráno jako společenská norma. Když někdo alkohol nekonzumuje, tak se to naopak normálnosti vymyká (Kalman a kol., 2010; Buchtík, 2016). A to i přes to, že pátým bodem Deklarace o mládeži a alkoholu (in Hladík, 2009, s. 93) je: *„Všichni lidé, kteří si nepřejí konzumovat alkohol nebo kteří ho konzumovat nemohou ze zdravotních nebo jiných důvodů, mají právo být chráněni před tlaky k užití alkoholu a právo být podporováni ve své vůli nepít alkohol.“*

Mladiství považují konzumaci alkoholu za kolektivní činnost a skrze odmítání/přijímání alkoholu projevují svou osobnost a vymezují se vůči určitým sociálním skupinám. Může nastat situace, kdy se kvůli rozdílným názorům na alkohol člověk ve skupině vrstevníků necítí dobře. Aby nedošlo ke stigmatizaci jedince, který alkohol nekonzumuje, je důležité, aby si ve své partě kamarádů nejdříve upevnil místo. Tolerance ze strany svých kamarádů dosáhne jen výběrem správných kamarádů (Výrost, Slaměník, 2009; Buchtík 2016).

Vztah adolescentů k alkoholu je často ovlivněn působením rodičů. Rodina totiž nastavuje pravidla a limity normálu konzumace alkoholu. Rodinné problémy mohou být rizikovým faktorem pro vztah k alkoholu a jeho konzumaci. Důraz na vzájemnou důvěru dávají jak rodiče, tak jejich děti (Buchtík, 2016).

2 Výzkumná část

V praktické části mé bakalářské práce jsem použila kvalitativní výzkum. Typickou metodou sběru dat je rozhovor. U kvalitativního přístupu se nejčastěji pracuje s polostrukturovaným rozhovorem, jehož cílem je získat komplexní a detailně zaměřené informace o zkoumaném jevu. Podle Švaříčka a Šed'ové (2014, s. 15): „*Kvalitativní výzkumníci používají zejména tyto tři typy dat: data z rozhovorů, data z pozorování a data z dokumentů. Pracují tedy se slovy a textem. Někteří autoři tento znak považují za hlavní rozlišující rys kvalitativního a kvantitativního přístupu.*“

Jedním z nepodstatných rysů kvalitativního výzkumu je také to, že pracuje pouze s malým počtem respondentů (Švaříček, Šed'ová, 2014). Vybrala jsem si tento způsob šetření kvůli tomu, že jsem měla možnost se jednotlivých respondentů doptat na podrobnosti. Dokonce i při vyhodnocování rozhovorů jsem mohla konkrétnímu respondentovi napsat zprávu a zjistit další podrobnosti jeho výpovědi. Pracovala jsem s ohniskovou skupinou (focus group), což je metoda, která mi umožnila získat data ze samovolných interakcí vzniklých při debatě respondentů (Švaříček, Šed'ová, 2014). Vyzkoušela jsem si moderovanou diskuzi mezi opravdu malým počtem osob, což je pro mě vyhovující.

2.1 Samotné šetření

2.1.1 Úvod do problematiky

Z dostupných zdrojů vyplývá, že pro ČR je typický velmi nízký věk vypití první sklenice alkoholu (Chomynová, Csémy, 2016). Jedním z cílů výzkumu bylo tedy ověřit, zda k tomu dochází i ve vybrané lokalitě: malé město (21 000 obyvatel), kde se lidé relativně často znají a kde lze očekávat silnější sociální kontrolu. Dále jsem si kladla otázky zabývající se okolnostmi konzumace alkoholu mladistvými: jaký mají přístup k alkoholu studenti výběrové školy, jak se nechají ovlivnit vrstevníky, jakou mají tedy vůli, jak u nich probíhá socializace v rámci třídy, čím jsou důležitá určitá období, kterými vybraní mladí lidé procházejí. Zajímalo mě, jakým způsobem vstupují do života mladých lidí okolnosti začleňování do nového třídního kolektivu (přechod mezi základní a střední školou), resp. jakým způsobem toto období vnímají mladí lidé na víceletém gymnáziu, kde se netvoří nový kolektiv. Jaké na to vůbec využívají strategie dnešní mladiství, a jak

vlastně tráví svůj volný čas? Jak do těchto vývojových fází vstupuje otázka konzumace alkoholu? Přichází do styku s alkoholem často? Odolávají mu, nebo mu odolat nechtějí? Je konzumace alkoholu náhodná nebo pravidelná? Chtěla jsem zjistit, zda děti z místního gymnázia pocítují sociální tlak zejména v kontextu konzumace alkoholu a jak se s ním popřípadě vypořádávají.

2.1.2 Výzkumná otázka

Jako základní téma, na které jsem se v rozhovorech zaměřila, jsem si vybrala sociální tlak ve smyslu iniciace konzumace alkoholu, proto jsem jako hlavní výzkumnou otázku položila tuto: NUTIL VÁS NĚKDY NĚKDO PÍT ALKOHOL?

Toto téma může být pro někoho spíše osobní, proto je vhodné řešit ho metodami kvalitativního výzkumu, spíše než neosobním dotazníkem. Kvalitativní výzkum umožňuje navázat s respondenty jistý vztah, navodit bezpečnou atmosféru. Mohu se respondentů opatrně vyptávat, než přijdu k samotnému problému. Celkově se někomu nemusí chtít mluvit o jeho zážitcích s alkoholem, vztazích s rodiči, nebo vztazích jejich rodičů s alkoholem. Snažila jsem se navodit takovou atmosféru, aby se respondenti nebáli.

Se sociálním tlakem je velmi propojené i trávení volného času. Dalšími otázkami tedy jsou: PŘI JAKÉ PŘÍLEŽITOSTI JSTE POPRVÉ OCHUTNALI ALKOHOL?

DOŠLO U VÁS K NĚJAKÉ ZMĚNĚ, CO SE TÝKÁ ALKOHOLU A TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU, PŘI PŘECHODU NA STŘEDNÍ ŠKOLU?

2.1.3 Metoda sběru dat

Použila jsem fokusní skupinu. Připravila jsem si strukturovaný scénář s otevřenými otázkami. V obou skupinách jsem využila stejné otázky, na jejich odpovědi jsem pak už reagovala specificky. Vždy jsem se sešla se všemi vybranými jedinci dané třídy dohromady. Provedla jsem tedy celkem 2 sezení, která probíhala podle stejného scénáře. Já jsem pokládala otevřené otázky, studenti se mohli vyjadřovat i nad jejich rámec. Poté jsem jim nastínila situaci a vyjadřovali se k tomu, jak by se při ní zachovali. Na závěr každý mohl dodat, co mu leželo na srdci, popřípadě mi to napsat do soukromé zprávy.

2.1.4 Vzorek

Respondenty praktické části mé bakalářské práce jsou studenti posledního ročníku všeobecného gymnázia ve městě se zhruba 21 500 obyvateli. Celkově se jedná o 13 osob, z toho 6 dívek, věkové rozložení skupiny 12 lidem je 19 let, 1 chlapci je 20 let. Do výzkumu se zapojila jedna třída osmiletého a jedna třída čtyřletého gymnázia. Chtěla jsem zjistit, zda/jak se tyto 2 třídy liší v odpovědích na mé výzkumné otázky, a také najít souvislosti jejich výpovědí s klíčovými tématy prezentovanými v teoretické části mé bakalářské práce: osobně bych zde vyjmenovala, stručně. Respondenty jsem si vybírala na základě doporučení výchovného poradce z jejich školy s cílem zajistit pestrost vzorku. Chtěla jsem do výzkumu zahrnout studenty s různým způsobem trávení volného času. Sportovce i nesportovce, introverty a extroverty, pilné studenty a ty, kteří přípravě do školy moc času nevěnují. Účastníci sami sebe popsali takto:

Studenti osmiletého gymnázia:

Metoděj	Několikanásobný mistr ČR v triatlonu, který má rád samotu a k alkoholu má odpor.
Jitka	Profesionální volejbalistka, která si zábavy užila dost, než byla plnoletá. Teď na sobě dře.
Květa	Sportovkyně, která si umí užít party, ale čím je starší, tím je klidnější.
Lucie	Energická extrovertní tanečnice, která se alkoholu moc nebojí.
Richard	Velmi chytrý student, který se dobře orientuje, v které hospodě mají dobré pivo.
Felix	Se školou a učením se trochu pere, ale jinak je zodpovědný. Někdy podlehe a alkohol si dá.

Tabulka 1

Studenti čtyřletého gymnázia:

Vašek	Mladý, pro sport zapálený klučina, milující pivo a medovinu.
Vanesa	Upovídaná vtipná a chytrá studentka. Nikdo nechápe, kam se do ní vejde 6 piv.
Laura	Učitelé ji mají za nejchytřejší studentku a spolužáci za nejopilejší spolužačku.
Kristián	V životě se řídí logickým uvažováním. Alkohol mu určitě není cizí.
Veronika	Juniorská reprezentantka ČR ve veslování, k alkoholu má kladný vztah.
Prokop	Miluje ženy, pivo, alkohol, opileckou společnost, hospody, diskotéky a plesy.
Šimon	Vzorný student, kterému nevadí trávit páteční večery s rodiči doma.

Tabulka 2

2.1.5 Metoda analýzy dat

Rozhovory jsem si přepsala ze zvukové stopy do písemné podoby. Vznikly mi 2 soubory: jeden přepsaný rozhovor se studenty čtyřletého gymnázia, druhý se studenty víceletého. Jelikož byl scénář stejný, mohla jsem jednoduše vidět rozdíly. Přesto jsem si udělala myšlenkové mapy. Pro každou výzkumnou otázku jsem si zvolila určitou barvu a podtrhávala jsem všechny výpovědi, které se týkaly toho tématu. Následně jsem je zanášela do map a dopisovala k tomu další informace, které v rozhovorech vyplynuly na povrch. Výsledkem byly dvakrát 3 ucelené soubory se stěžejními odpověďmi, které jsem na konec zmínila zde v mé práci.

2.1.6 Prezentace výsledků

I přes to, že je pro mne stěžejním tématem sociální tlak vrstevníků, tak se nejprve podívám na to, kdy vůbec došlo k prvnímu kontaktu mých respondentů s alkoholem. Pomůže nám to s pochopením následných souvislostí. Posledním tématem bude změna: Primárně jsem se chtěla zaměřit na změnu při odchodu z 9. třídy na střední školu, nebo z kvarty do kvinty tzn. vyšší stupeň gymnázia. Ve výpovědích respondentů jsem ale shledala zajímavější změnu při nástupu plnoletosti.

2.1.6.1 První zkušenost s alkoholem

Nejprve se tedy zaměřím na otázku: „Při jaké příležitosti jste poprvé ochutnali alkohol?“. Úplně všichni mí respondenti se přiznali, že jejich první ochutnání alkoholu proběhlo již v útlém dětství. Vždy to byl rodič, kdo jim alkohol podal, a téměř ve všech případech šlo o pivo. K první větší konzumaci mimo rodinný kruh došlo, jak u studentů osmiletého, tak i čtyřletého gymnázia, kolem patnáctého roku věku. U některých to bylo v prvním ročníku SŠ (popřípadě v kvintě) na zimním lyžařském výcviku, u jiných až na letním táboře.

U Vanesy, Sofie a Laury došlo poprvé k experimentování s alkoholem na rozlučkovém večírku se spolužáky ze základní školy. „*Potom na rozlučáku jsem měla frisco. Tvrdý alkohol jsem pila až na střední.*“ (Laura) „*Poprvé víc jsem ho měla až v 9. třídě na „rozlučáku“.* Ale ne, že bych se nějak opila. Měla jsem ale trochu víc alkoholu.“ (Vanesa)

V případě Lucie, Veroniky a Šimona to bylo až na střední škole v prostředí mezi novými spolužáky.

U 3 respondentů (Jitka, Květa, Prokop) došlo k nadměrnější konzumaci ještě před patnáctým rokem věku. Prokop v 8. třídě trávil Silvestra se svými vrstevníky, ale i staršími kamarády. „*V 8. třídě, když mi bylo 15, tak jsem se na Silvestra úplně zničil. Byli jsme na bytě u jednoho staršího kamaráda. Byli tam jeho vrstevníci, ale i kluci od nás ze třídy. Přišel jsem domu ještě před půlnocí a tu jsem prospal. Dost jsem se toho zalekl a nic jsem pak nepil. Až později jsem zase začal.*“

Jitka s Květou patří také mezi ty, kteří se už od mládí vyskytují mezi staršími kamarády, a začaly s konzumací alkoholu a trávením času v hospodách dříve než jejich

spolužáci. To má za následek to, že nyní, když už jsou dospělí, tak jsou klidnější, nevedí jim trávit páteční večer doma například v rodinném kruhu a s konzumací alkoholu se umírnily. Prokop má zkušenost s excesivní konzumací alkoholu ze Silvestra v 8. třídě, tento zážitek ho vedl k omezení pití alkoholu a znovu začal pít až při začleňování se do kolektivu nových spolužáků. Prokop by tedy snižoval věkový průměr případů, kdy došlo k prvnímu opití se. Podle Chomynové a Csémyho (2016, s. 5): „*První zkušenost s opilostí získávají studenti nejčastěji ve věku 15 let, stále je však v ČR vysoký podíl těch, kteří opilost zažili před svými 15. narozeninami (25,6 %).*“

U všech, kromě Jitky a Květy, je zřejmá změna s nástupem plnoletosti. Všichni se mi svěřili, že začali holdovat alkoholu víc. Už nemají takový strach z kontroly, nemají problém s tím, že by jim ho někdo neprodal, začali chodit velmi často jen tak do hospody, a především velmi často pořádají oslavy v rámci třídy.

Když Vanesa chodila jako nezletilá do hospody, tak se nejvíc bála toho, že jí domů přiveze policie a ona tím ztratí veškerou důvěru rodičů a zklame je. I Chomynová a Csémy (2016) nám potvrzují tento důvod, proč mladiství odolávají tlaku a alkohol si nedají: Mladiství nepijí, protože se bojí, že by zklamali důvěru rodičů (obzvláště v případě zapojení se do problému třetí strany jako je škola, policie atd.)

2.1.6.2 Sociální nátlak

Nyní se budu zabývat mojí hlavní výzkumnou otázkou: „Nutil vás někdo někdy pít alkohol?“. Chtěla jsem zjistit, jak funguje mezi dospívajícími sociální tlak a jak moc se jednotlivci nechají ovlivnit svými vrstevníky.

2.1.6.2.1 Stmelování

Na sociální tlak, v tomto případě při konzumaci alkoholu, můžeme nahlížet ve dvou rovinách. První typ nátlaku, který se vyskytoval v mých rozhovorech, jsem si pojmenovala *stmelování*. Dalo by se o něm mluvit jako o nabádání, přemlouvání a nabízení. Zažila to většina mladistvých, ať už z pozice toho, kdo byl přemlouván, nebo toho, kdo přemlouval. Nikdo z nich to ale za sociální tlak nepovažuje. Skoro každý si je vědom, že někdy koupil drink někomu, kdo chtěl jít brzy domů, nebo někomu, kdo daný

večer alkohol vůbec konzumovat nechtěl. Když už si někdo nechce dát další pivo, tak také dochází k naléhání ze stran okolí. „*Dej si ještě jedno! Aspoň malý!*“ Většinou je to za účelem „aby všichni byli na stejné vlně“, aby se nikdo v danou situaci necítil divně. Dle Jitky slov: „*Asi se mi párkrát stalo, že jsem fakt pít nechtěla, protože jsem další den měla někam jet, na zápas třeba, a někdo mě přemlouval: „Dej si, to zvládneš.“*“ Tento přístup však není chápán nijak negativně. Nedochází totiž k vyčleňování jedinců na okraj skupiny a všichni se stále cítí jako součást dané party.

2.1.6.2.2 Získání převahy

Druhým typem případů by pak byl opravdový sociální nátlak za účelem vytvoření hierarchie, získání moci ve skupině. Ten jsem pojala jako tlak s cílem *získání převahy*.

Studenti osmiletého gymnázia se s nátlakem za účelem získání převahy snad nikdy nesetkali. „*Mně se to nikdy nestalo, jelikož se obklopuji jen chytrými lidmi, kteří mají svůj rozum, tak mě nenabádají do takových věcí.*“ Shodli se Richard a Felix.

Jen Metoděje, který alkohol nepije vůbec, na lyžařském výcviku donutila ochutnat alkohol jeho spolužačka. Dle jeho slov ho do něj „nalila“, aby ho opila, prý jí nešlo odmítnout. Nešlo však o případ, kdy by byl nekonformní jedinec vyloučen z party. V tuto chvíli šlo o interakci mezi dvěma jedinci, kteří se mezi sebou velmi dobře znali a Metodějova spolužačka určitě neměla nad Metodějem žádnou převahu. Navíc Metoděj už byl zvyklý tím, jak alkohol nekonzumuje vůbec, tak se mu často stává, že ho někdo přemlouvá, ať si dá alespoň trochu.

I studenti ze čtyřletého gymnázia se shodli, že v „dobré partě tě nikdo k ničemu nenutí“. A takovou partu na střední škole právě teď přesně mají. Snad všichni respondenti z této třídy zmínili, jaké mají štěstí na jejich současnou třídu. Výjimečnost tohoto jevu nám potvrzuje i studie Mladí lidé a alkohol, kde Buchtík (2016, s. 12) píše: „*Tolerance nepití je chápána jako něco výjimečnějšího, něčeho, čeho člověk musí dosáhnout např. výběrem správných kamarádských skupin.*“ Kamarádskou skupinou je v této studii popisována ta, která má stejný přístup k alkoholu. Většinou jsou to skupiny stejně smýšlejících lidí, lidí se stejnými hodnotami a se stejným přístupem k alkoholu (Buchtík, 2016).

Avšak u několika studentek došlo k velkému sociálnímu nátlaku už na základní škole. Vanesa ve 13 letech trávila většinu volného času s kamarády z vesnice. Ti vytvářeli přesně takový nátlak, s cílem získat převahu, na Vanesu a další kamarády. *„Já jsem se setkala s nátlakem do věcí, které dělat nechci. Když mi bylo asi 13, tak jsem o alkoholu neměla ani páru a rozhodně jsem ho nechtěla zkoušet. Parta kluků od nás z vesnice do toho nutila všechny a všichni do toho šli, protože chtěli být „drsní“ a „hustý“. Tak jsem se s nimi pak ani nechtěla stýkat. Protože to pak nebylo jen o alkoholu, ale i o kouření, a to jsem prostě ve 13 dělat nechtěla. Nikdy jsem to pod nátlakem neudělala, a teď jsem na sebe dost pyšná, protože do toho někdo může pak pěkně spadnout a nechat se tou vrstevnickou skupinou pěkně ovlivnit.“*

Laura byla v 9. třídě na rozlučkovém večírku a spolužáci jí tlačili do pití tvrdého alkoholu. *„Já neměla potřebu jim dokazovat, že jsem někdo, takže jsem pak i docela brzo odjela domu.“*

Veronika byla zas vystavena nátlaku a složité situaci na sportovním soustředění. Kamarádky ze stejného oddílu chtěly jít večer na party, i když věděly, že když to trenéři zjistí, tak jim hrozí i vyloučení z týmu. U jedné z nich měla přespát, takže nastalo velké dilema, jak se se situací vypořádat. Nátlaku nepodlehla, domluvila si přespání u jiné kamarádky a vyhnula se problému, který přišel následující ráno, když trenéři zjistili, co se stalo předchozí noc. Všechny 3 případy tedy skončily tak, že dívky nátlaku svých vrstevníků nepodlehly, rozhodly se raději k dočasnému opuštění skupiny, nebo omezily styk s danými kamarády.

Vášek má zkušenost z florbalového týmu. *„Mě hodně nutili kluci na florbale. Byli všichni starší, mně bylo 16, já byl dlouho abstinent a oni na mě tlačili. Kolovala třeba flaška, tak jsem se napil. Aby se neřeklo. Chtěl jsem mezi ně v tu dobu zapadnout. Byl jsem nejmladší, oni byli skoro všichni dospělí a hráli fakt dobře. Teď si zpětně uvědomuju, že jsem často chtěl být jako oni, tak jsem se jim asi snažil alespoň vyrovnat v tom pití.“*

Laura se už se svými bývalými spolužáky nevidá. Vanesa se nejdříve snažila kamarádům argumentovat, párkrát podlehla a napila se „aby se neřeklo“, ale když se to opakovalo, tak raději tyto kamarády vyměnila za jiné, kteří se pro ni pak stali skupinou, ke které chce patřit, a se svou původní trávila méně a méně času. K vypití malého množství

alkoholu z důvodu „aby se neřeklo“ dochází dle mých respondentů velmi často. Nemusí pak vymýšlet složité výmluvy a mají na čas pokoj od sociálního nátlaku.

Buchtík (2016, s. 28) toto množství, které je „jen na ochutnání“ popisuje jako symbolické množství. *„Někdy se jednalo o pití, které bylo motivované tím, aby respondenti „neurazili“, nebo aby vyhověli společenskému požadavku, že se konzumuje alkohol. Konzumace však zásadně zůstávala u ochutnání (přípitku), maximálně jedné skleničky.“*

Obecně moji respondenti pociťovali tlak větší jako nezletilí než teď v dospělosti. Dle jejich názoru to souvisí s tím, že jejich kamarádi jsou už dospělí a rozumní, pijí méně. Často se také stane, že někdo musí řídit, takže má pak výmluvu, proč se alkoholu vyhnout. Tím už se dostávám k poslední výzkumné otázce, kterou jsem si položila.

2.1.6.3 Změna

Klíčovým tématem, na který jsem se ve skupinových diskusích zaměřila byla změna. Především změna při přechodu na střední školu nebo vyšší stupeň gymnázia, ale také změna při vstupu do dospělosti.

2.1.6.3.1 Změna při přechodu z nižšího stupně gymnázia na vyšší

Pro studenty osmiletého gymnázia je typické, že hned v září v kvintě nastoupili do tanečních. Brali to jako událost na stmelení třídního kolektivu. To zapříčinilo i to, že v rámci třídy začali už v tuto dobu konzumovat alkohol. Fungoval jako povzbuzení a uvolnění se při tanci a navázání lepší atmosféry. Někdy se i po lekcích scházeli v hospodě. Dle jejich slov ale jako nezletilí chodili spíše na soukromé akce. Například, když měl někdo narozeninovou oslavu na chatě. Do hospody, vyloženě na pivo, začali více chodit až když byli plnoletí. Do té doby jim bylo nepříjemné sedět a konzumovat alkohol mezi dospělými lidmi, které i dost často znali, protože na malém městě znáte opravdu skoro každého. Navíc mohli mít problém s dostupností alkoholu.

Jitka a Richard se zásadně lišili v názoru, co by se stalo, kdyby zůstali na základní škole až do 9. třídy. Jitka tvrdí: *„Možná, že kdybych zůstala na ZŠ, tak bych pila méně. Protože na gymplu jsem měla spoustu starších kamarádů, starší sestru a její kamarády. Já jsem začala trávit čas s nimi, a proto jsem začala pít už v nižším věku.“* Zato Richard

tvrdí: „Kdybych zůstal na ZŠ, tak by to asi právě bylo horší. Když jsem viděl, co tam zůstalo za lidi, jak chlastali. Já se snažím obklopovat chytrými lidmi a s nimi i trávím ten páteční večer.“ Neshodu Jitky a Richarda můžeme porovnat s výsledky studie ESPAD z roku 2015, která zdůrazňuje rozdíly mezi studenty s ohledem na typ studované školy. „Vyšší výskyt kouření cigaret, včetně pravidelného denního kouření i silného kuřáctví, a to téměř dvojnásobně vyšší oproti svým vrstevníkům vykazovali studenti středních škol bez maturity a odborných učilišť. ... Míra konzumace alkoholu v posledních 30 dnech se mezi studenty výrazně nelišila, studenti středních škol bez maturity a odborných učilišť však významně častěji uváděli rizikové formy pití alkoholu (časté pití nadměrných dávek a opilost).“

Lucie odešla ze základní školy v 5. třídě, ale s velkým množstvím jejích spolužáků se shledala, když nastoupili do prvního ročníku na čtyřleté gymnázium. „U mě se to zlomilo, když na gympl přišli moji bývalí spolužáci ze ZŠ. Začala jsem hodně času trávit s nimi, a i s nimi chodit do hospody. A vlastně i s mojí třídou. Nějak se to celé propojilo.“ Lucie si tedy mohla vybrat, do jaké skupiny chce patřit, která ji bude hodnotami blíže, tu si vybere.

2.1.6.3.2 Změna při přechodu ze základní školy na střední školu

S přechodem dětí z 9. třídy základní školy do 1. ročníku gymnázia docházelo často k setkání úplně cizích lidí, k navázání nových kontaktů a vzniku nových skupin. Už jen to, že studenti začali „chodit ven“ se svými vrstevníky, je velká změna. Ze základní školy na to nebyl nikdo moc zvyklý. První ročník byl ale, dle slov mých respondentů, spíše jen seznamovací. Všichni se shodli na tom, že až ve druhém ročníku se utvořil ten správný kolektiv kamarádů. Rok od roku se to stupňuje, k výraznějšímu tmelení kolektivu za přítomnosti alkoholu začalo docházet až těsně před dosažením plnoletosti. Často v rozhovoru zaznělo, že si na SŠ konečně našli „pravé přátele“, kteří jim snad vydrží celý život.

Kristián a Laura se mi svěřili, že se jim příchodem na gymnázium zcela změnil život. „Já si myslím, že základní škola byl úplně jiný svět. Tam byli úplně jiní lidé. (poznámka autora: Myšleno lidé, kteří se předčasně uchýlovali k rizikovému chování a měli jiné hodnoty než Laura). Já jsem na gympl přišla sama ze třídy. Na základce jsem

se moc nescházeli mimo školu a tady spolu trávíme volný čas pořád. Na základce jsem byla hodně opatrná, nikdy jsem nepila tvrdý alkohol, na střední už jsem se pak nebála tolik.“ Kristián na to má podobný názor: „Pro mě to byla velká změna. Hlavně jsem kvůli tomu změnil i bydliště. Přišel jsem sám ze třídy a začaly tady ty oslavy a pátky po tanečních, to jsem vůbec neznal. Hodně se mi změnilo trávení volného času.“

Celkově se spolužáci začali scházet i mimo školu, na což většina z nich ze ZŠ zvyklá nebyla. S bývalými spolužáky se vídal málokdo a obzvlášť ne ti, kteří z jejich strany cítili nějaký sociální tlak. Prokop to vidí takhle: *„Na ZŠ to bylo úplně jiné. Už se nestýkám s těmi lidmi skoro. Na gymplu teď všichni cítíme, že jsme v tom spolu. V pátek jdeme zapít všechno, co se nám stalo přes týden ve škole. Hodně jsme si tím utužili kolektiv, hodně jsme toho spolu zažili. Ten kolektiv zastíní ty nepříjemné stránky našeho gymplu.“*

2.1.6.3.3 Změna při vstupu do dospělosti

U většiny studentů této třídy přišla větší změna, co se týká konzumace alkoholu, především se vstupem do dospělosti. Začali totiž pořádat skoro každý týden různé oslavy, které se staly důležitou součástí jejich společenského života. Někdy se stane, že i když zrovna nemají, co slavit, tak jdou jen tak posedět do hospody. Nemají už problém s tím, že by jim alkohol neprodali, přestali mít strach z policie a kontroly rodičů.

Kristián je teď schopný si nakoupit lahvová piva a trávit večer doma u počítače. To by před 18. rokem věku neudělal z důvodu nastavených hranic s rodiči. Podobně je na tom i Prokop: *„Před 18 jsem pátky trávil na tanečních a tam jsem si rád něco dal. Soboty jsem pravidelně jezdil na diskotéku do okolních měst. Ale už mě to přestalo bavit a od 18 radši chodím jen tak do hospod. Ted' u mě hrozně stoupla spotřeba piva. Jsem jezdil na kole na výlety, na každé zastávce jsem dal 2 třeba. Nebo i doma sám si dám. Nedělá mi problém si otevřít večer u počítače pivo, ale samozřejmě mezi kamarády piju raději, to piju i víc. Skoro každý víkend se opiju. Někdy v pátek i v sobotu.“*

Opakem je Šimon, který hospodu navštěvuje jen v případě, že se koná nějaká významná oslava. *„Před 18 jsem každý pátek trávil s rodiči doma. Koukali jsme se na televizi nebo tak. Ted' chodím rád na oslavy se třídou, nebo na ples, ale jinak do hospody jen tak nejdu. A že bych si dal sám jen tak pivo, to ne.“*

Pak je tady ještě skupina lidí, kteří dojíždí do města z okolních vesniček. Často řídí a v případě, že jdou s kamarády do hospody, tak raději to pivo oželí, aby pak mohli jet domů. U nich dochází tedy k tomu, že s plnoletostí konzumují alkohol méně.

2.1.6.3.4 Změna trávení volného času

U mladistvých, kteří provozují nějaký sport na závodní úrovni, ke změnám moc nedocházelo. Stále jejich životní náplní byl sport. Po dosažení dospělosti se jim trochu častěji naskytovaly příležitosti ke konzumaci alkoholu. Pro Metoděje se nic nezměnilo i kvůli jeho osobnímu odporu k alkoholu. Vanesa, když už někdy příležitost má a nepřipravuje se na závody, tak si alkohol v rozumném množství ráda dá.

V posledních letech podle ESPAD se stále snižuje počet adolescentů, kteří tráví volný čas s kamarády venku, procházkami jen tak pro zábavu, na hřištích, v parcích nebo nákupních centrech. Klesl i počet těch, kteří se chodí večer bavit do víru města. Více času adolescenti tráví na sociálních sítích. Pohybují se tedy ve virtuálním prostoru, kde je nižší pravděpodobnost kontaktu s legálními i nelegálními drogami, ale vyskytují se zde samozřejmě jiná rizika: například pokles pohybové aktivity (Chomynová, Csémy, 2016). S tímto se mí respondenti neztotožňují. Z jejich výpovědí jsem pochopila, že obecně studenti jejich gymnázia stále tráví volný čas s vrstevníky než sami doma.

3 Diskuze

Výsledky mých rozhovorů se studenty gymnázia, na téma první styk s alkoholem, se neshodují s republikovým průměrem. K vypití první sklenice alkoholu totiž dochází podle ESPAD ještě před 13 rokem věku (Chomynová, Csémy, 2016). Respondenti v mém výzkumu přiznávají pozdější konzumaci. Většina z nich vypila svou první skleničku alkoholu v 15 letech, jen výjimky ve 14.

Úplně u všech došlo ale k podání téměř zanedbatelného množství již v nižším věku. Vždy to bylo z rukou rodičů nebo jiných příbuzných. Rodiče sami iniciují první podání alkoholu svým potomkům. Myslí, že je lepší, když si děti dají poprvé alkohol pod jejich dohledem než mezi vrstevníky. Dále pak volí radši strategie určité tolerance, aby předešli „pití na truc“ (Buchčík, 2016). I u mých respondentů několikrát zaznělo, že rodiče o konzumaci ví, tiše to tolerují do chvíle, než potomek překročí nastavené hranice.

Mladiství často využívají situací, kdy jsou mimo dosah rodičů. Může jít například o vodácké tábory, spaní u kamarádů nebo lyžařské školní kurzy (Buchčík, 2016), o kterých se zmiňovali i adolescenti z mého výzkumu. Někteří respondenti ze studie Mladí lidé a alkohol (Buchčík, 2016) přiznali, že první pití alkoholu pro ně znamenalo hned první opití se. Většinou dochází k tomu, že neodhadnou množství alkoholu, které je pro něj únosné. Shodujícím se příkladem je v mém výzkum Prokop, který první konzumaci alkoholu nezvládl. Opil se, když trávil v 8. třídě Silvestra mezi staršími kamarády a vrstevníky. Poté alkohol dlouhou dobu nechtěl vidět a znovu ho vyzkoušel až později. Je však jediným případem, který zmínil takovýto průběh.

Když naopak mladiství alkoholu odolávají, tak je to většinou kvůli tomu, že nechtějí zklamat rodiče, nechtějí narušit vztah, který si s nimi budují (Chomynová a Csémy, 2016). Přesně o tomto vztahu s rodiči, který je založen na vzájemné důvěře, mluvila Vanesa. Její největší obavou při konzumaci alkoholu v hospodě, když byla ještě nezletilá, bylo, že ji domu přivezou policisté a ona zklame své rodiče. Proto často pila jen nealkoholické nápoje.

Pertold (2015, s. 7) tvrdí, že vliv vrstevníků je významný jen u chlapců a u dívek se neprokázal. *„Konkrétně pokud student přijde do třídy, kde polovina studentů kouří, zvýší se pravděpodobnost, že začne kouřit o deset procent. U mladých žen studie k*

podobnému závěru nedospěla, vliv vrstevnic není statisticky významný. K podobným výsledkům studie došla i v otázce konzumace alkoholu. Zde je opět významný vliv vrstevníků mezi muži, ale nikoli mezi ženami.“ Konkrétní příklady z mého výzkumu ale ukazují různé podoby vlivu vrstevníků. V případě Jitky a Květy mělo velký vliv to, že se začaly pohybovat od útlého věku na škole mezi staršími skupinami lidí z vyšších ročníků. Měly ve vyšších ročnících sourozence, začali se kamarádit i s jejich kamarády. Zde je tedy značný vliv vrstevníků i u děvčat.

Buchtík (2016) zmiňuje konzumaci alkoholu v rámci starších spoluhráčů ze sportovního týmu. Alkohol bývá považován za „zakázané ovoce“ a jeho konzumace je pro ně prostředkem budování dospělé identity mezi staršími spoluhráči. Přesně toto mi potvrdil Vašek, který začal s konzumací alkoholu pod tlakem starších spoluhráčů z florbalového týmu. Vždy na turnaji seděl večer celý tým a slavil výhru, Vašek dlouho odolával, ale časem se nechal ovlivnit ostatními a slavil s nimi, i když nebyl plnoletý.

Případ Vanesy z mého výzkumu by se dal porovnat s výpovědí jedné dívky ve studii Mladí lidé a alkohol. Ta popisuje své spolužáky z gymnázia jako velmi slušné nekuřáky a abstinenty. To je jedna skupina, ve které se nachází, pak je také součástí druhé skupiny, kterou popisuje takto: „*To jsou ty vesničani, tam se pije celkem hodně, jako maj nějaký asi srazy, já se už do toho moc nezapojuju, protože mám za prvé závody, zadruhé mě to nějak neláká. A tam je alkohol i tvrdej, co vím z vyprávění.*“ Buchtík (2016, s. 87)

Vanesa před nástupem na gymnázium chodila ven s jejími vrstevníky (se spolužáky a lidmi z vesnice). Nebavilo ji to, protože ji pořád nutili do kouření a pití alkoholu. Po příchodu na střední školu si našla nové kamarády, kteří jsou podle ní chytřejší, do ničeho ji netlačí a nechávají rozhodnutí, zda bude pít alkohol, zcela na ní. Můžeme zde vidět podobnost při odlišování kamarádů z vesnice, se kterými děvčata trávila čas na základní škole, a následní zlom, když přešly obě na různá gymnázia.

V případě neshody v hodnotách s referenční skupinou kamarádů mohou nastat dva druhy situací. Může dojít k vývoji celé skupiny kamarádů, nebo k výměně mé referenční skupiny. Ukončí se styk s původními kamarády a dochází k hledání si nových. U většiny přece jen dochází spíše ke strategii exitu než adaptace. Příkladem může být Laura, která raději odjela z rozlučkového večírku se spolužáky ze základní školy, když na ní byl

vyvíjen nátlak ke konzumaci tvrdého alkoholu. S bývalými spolužáky už se vůbec nestýká.

Změna školního prostředí hraje v množství a způsobu spotřeby alkoholu velkou roli. Kvůli nové referenční skupině můžou studenti začít konzumovat alkohol více, jiní ale také méně. Nemusí se to vždy týkat jen referenční skupiny, studenti se často vyskytují i ve skupinách, které vznikly na zájmovém kroužku. Na nové škole se vyskytují i starší spolužáci z vyšších tříd, kteří alkohol konzumují více. Noví studenti chtějí zapadnout, a proto přijímají nastavené vzorce konzumace alkoholu. Při nástupu na novou školu mívají studenti různé pocity. Při jejich porovnání si můžeme všimnout následujícího: Studentka ze studie Mladí lidé a alkohol (Buchtík, 2016) pila hodně alkoholu, když nastoupila na školu. Byla nadšená z nových lidí a nového prostředí. Postupně se míra její konzumace snižovala. Naopak pro studenty z mého výzkumu byl první ročník na nové škole brán jako seznamovací. K většímu začlenění a konzumaci alkoholu docházelo až později (zhruba třetí ročník). Studenti také zmínili případ propojení kolektivu se staršími studenty, konkrétně při volitelném předmětu sbor.

Názor žáků osmiletého gymnázia nám dostatečně naznačuje jejich postoj obecně k přechodu na gymnázium: „Kdo zůstal na ZŠ, tak se vyskytoval v prostředí více rizikovém. „Inteligentní kolektiv“ odešel na víceleté gymnázium a ve třídě se vedoucích pozic ujali takzvaní „sígři“. Tyto problémové děti ovlivňovali celou třídu. Většinou začínali v brzkém věku kouřit, pít alkohol a dopouštěli se dalších nemravných věcí.“

I Chomynová a Csémy (2016) zmiňují významné rozdíly mezi stejně starými studenty, kteří jsou na základních školách, a těmi, kteří už odešli na střední školu. Velké riziko rozvoje rizikového chování je právě při přechodu ze základní na střední školu. Je to spojeno s množstvím faktorů, jako například: působení nového kolektivu, změny trávení volného času, rostoucí vliv kamarádů na úkor vlivu rodiny atd.

Na osmiletém gymnáziu došlo u dvou dívek k tomu, že vlivem starších kamarádů (z party kamarádů starší sestry a ze sportovního týmu) začaly konzumovat alkohol dříve než jejich spolužáci. Důsledkem toho je, dle jejich slov, to, že teď v dospělosti ho už tolik nevyhledávají a tráví raději páteční večer v klidu doma, než ve společnosti a víru hospod. Obecně by se dalo spíše předpokládat, že čím dříve s konzumací alkoholu začnou, tím

více je to zasáhne (Kalman a kol., 2010). Možná proto jsou tyto 2 případy ojedinělé a více jsem se s tím nesetkala. Avšak podobný přístup měla studentka ze zmiňované studie, o které jsem psala výše. V prvním ročníku trávila veškerý volný čas s novými spolužáky, byla nadšená z prostředí nové školy a užívala si stmelování, jak mohla. Alkohol konzumovala ve velkém množství, teď už mu tolik neholduje, ani nemá potřebu tolik utužovat vztahy.

Závěr

Jedním z podkladů, ze kterých jsem vycházela, byla „Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách“. Toho jsem využila a mohla jsem s evropským průměrem porovnat můj malý vzorek. V některých bodech se respondenti mého výzkumu shodovali s respondenty z ESPAD, v některých nikoli. Studie od autorů Chomynová a Csémy například potvrzuje, že přechod ze základní školy na střední je spojen s řadou faktorů jako například: změny v trávení volného času, působení nového kolektivu, rostoucí vliv vrstevníků na úkor rodiny apod. V ESPAD můžeme také vidět porovnání užívání návykových látek u studentů různých škol. Kdybych měla více prostoru, tak bych toto také učinila a přidala bych kouření a další návykové látky.

Další klíčovou studií pro mou práci byla práce M. Buchtíka Mladí lidé a alkohol z roku 2016. V této velmi podrobné studii se objevovaly úryvky z rozhovorů se adolescenty ve věku podobném věku mých respondentů. Měla jsem tedy s čím porovnávat výpovědi z mých rozhovorů.

S takto malým počtem studentů (8 a 6 žáků ze 2 tříd gymnázia) se mi pracovalo opravdu dobře. Studentům gymnázia nedělalo problém se se mnou sejít v jejich volném čase, byli ochotni mi odpovědět na všechny mé otázky a byli velmi věcní. Díky mému osobnímu přístupu se mi více otevřeli a dozvěděla jsem se podrobnosti z jejich života.

Zjistila jsem, že české děti jsou na tom v evropském žebříčku v konzumaci alkoholu špatně. Obsazují 1. příčky. Adolescenti, se kterými jsem dělala výzkumnou část, vykazují naopak o něco lepší výsledky, než je český průměr.

Bohužel jsem neměla prostor realizovat praktickou část na větším vzorku. V další práci bych se zaměřila buď na rozdíl mezi současnými a bývalými studenty stejného gymnázia a na to, k jaké proměně mezi nimi došlo v průběhu několika let. Ještě zajímavější by mi přišlo zhotovit porovnání nezletilých studentů ze všech typů škol ve městě. Určitě by to bylo opět formou kvalitativní analýzy a zahrnovalo by to studenty gymnázia, SŠ s maturitou, kde je kolektiv složen převážně z dívek, SŠ s maturitou s kolektivem spíše klučičím a také SŠ bez maturity. Tyto výsledky by byly komplexnější a daly by se více zobecnit.

Takto mohu jen demonstrovat to, že vliv vrstevníků je opravdu veliký. Většina rizikového chování vychází z toho, s kým se adolescenti vídají a v jakém prostředí se vyskytují. Nemusí jít o přímý sociální nátlak, ale každý jedinec je jeho okolím velmi ovlivňován. Ukázalo se, že přechod na SŠ pro studenty gymnázia nemá komplexně nijak zvláště velký význam v konzumaci alkoholu. Ovlivnil spíše trávení volného času a to tak, že studenti začali trávit více volného času venku s kamarády. Na osmiletém gymnáziu se nemění téměř nic. Na čtyřletém dochází k větší změně až s příchodem dospělosti. V tuto dobu se už také začíná zmenšovat vliv vrstevníků.

Příloha 1

Při rozhovorech se studenty posledních ročníků gymnázia jsem nastínila následující situaci. „*Představte si, že jste v prvním ročníku/kvintě na lyžařském výcviku a poslední večer se spousta lidí sejde na největším pokoji v chatě. Ti, co se nechtějí bavit, chtějí spát, ti jsou u sebe. Ti, co patří mezi třídní baviče a extroverty jsou samozřejmě na tom pokoji, kde je zábava. Pak tam chce jít také nový spolužák, který se chce začlenit, chce zapadnout do třídy a najít si kamarády. Přijde opatrně do pokoje. Spolužáci nevěřícně koukají, pustí ho mezi sebe a začnou mu nabízet namíchanou colu s rumem z pet lahve. On neví, co má dělat. Alkohol nikdy nepil, samozřejmě není plnoletý (jako všichni ostatní), navíc je na školní akci. Má velmi přísné rodiče, kdyby se dozvěděli, že pil alkohol, tak by měl velký problém. Co byste dělali být chlapcem a co být ostatními spolužáky v pokoji?*“

Výsledky, které přinesla tato nastíněná situace, nebyly pro mou práci nijak přínosné, proto je přikládám pouze jako přílohu. V textu je proto ani nezmiňuji. Přikládám je jen zde v příloze.

Reakce studentů osmiletého gymnázia:

Metoděj: „*Já bych to nepil, kdyby s tím kolektiv nesouhlasil, tak bych odešel. A jako jeho spolužák bych mu radil to samé. A když si představím, že jsem teď v prváku a jsem v novém kolektivu, tak bych se k tomu stavěl asi stejně.*“

Jitka: „*U mě by záleželo, jak bych se cítila, kdyby mě to lákalo, tak bych si dala. Kdybych nechtěla, nebo se třeba hádala s rodiči, tak by mi bylo jedno co si o mně myslí ty lidi, protože mě tak jako tak pak poznají. A kdybych byla jedna z těch spolužáků, v prváku, tak by mi bylo jedno, jestli pije nebo ne, ale kdyby to byl spolužák, tak bych se s ním chtěla seznámit, protože mě zajímají noví lidé. Asi bych mu ten alkohol nabídla ale.*“

Metoděj: „*Pro mě je tady specifické, že ty spolužáky neznám. V mém případě na lyžařáku, kdy mi nabízela alkohol Jitka, tak bylo podstatné to, že jsem jí už 4 roky znal.*“

Jitka: „*U mě by zajímalo, jak moc jsou přísní ti rodiče třeba. Asi bych nepila, ale kdybych se tam cítila blbě, tak bych se asi napila, ale ne moc. A kdybych byla ti ostatní, tak bych jim to asi nabízela, ale nenutila bych je.*“

Richard: „Kdyby tam někdo přišel a nechtěl pít, tak bych rád řekla, že bych ho nenutil, snad by to tak i bylo. To rozhodnutí bych nechal na něm. Rozhodně bych ho neodsoudil, alkohol by v tuhle chvíli nehrál roli.“

Felix: „Když se vcítím do situace, že jsem o 3 roky mladší, tak bych ho určitě pozval do kolektivu, protože rád poznávám nové lidi. Alkohol by asi v tuhle chvíli nehrál roli žádnou.“

Lucie: „Já si myslím to samé, ale kdybych v prváku pila na tom lyžáku, tak bycha si byla ten iniciátor, který by mu ten alkohol nabízel. Ale kdyby mi řekl důvody, například, že má přísné rodiče, tak bych to akceptovala. A bavila bych se s ním normálně.“

Květa: „Já bych možná za tím novým spolužákem šla o tom víc, kdybych viděla, že nepije. Ostatní by se tam určitě bavili s ostatními, ale jeho by mi bylo líto, tak bych za ním asi šla.“

Studenti ze čtyřletého gymnázia odpovídali takhle:

Vášek: „Být jím, tak bych se nebál říct, že se bojím průšvihů. Spolužáci by to měli pochopit. Já bych to určitě pochopil. V tomhle věku to je pochopitelné.“

Vanesa: „Být spolužáky, tak bych ho nenutila a kdybych tam seděla já, tak bych se ho i zastala. Být tím klukem, tak bych nějak argumentovala a stála si za svým a možná bych se malinko cucla. Možná bych i dělala, že jsem se napila, abych měla klid, ale pak bych tu flašku už odmítla.“

Já: „Dokážete si představit, že byste odešli? Měli byste touhu tam zapadnout, ale oni by vás nutili pít, tak byste tam radši zůstali a pili?“

Vášek: „Já bych neodešel. Radši bych se napil.“

Vanesa: „Kdyby na ně nezapůsobil ten 1. lok, tak bych odešla, kdyby mě nutili fakt hodně pít, bych tam nezůstala.“

Laura: „Asi bych se trochu napila, abych měla pokoj, ale neměla bych sílu odejít, protože bych si chtěla najít alespoň nějakého kamaráda.“

Kristián: „*Být těmi lidmi, tak když někdo řekne ne, tak k tomu má asi pádný důvod, tak ho do toho nebudu tlačit. Být klukem bych se asi taky napil a pak kdyžtak řekl, že jsem nepil.*“

Veronika: „*Nabídla bych mu, ale nenutila. A být klukem bych se malinko napila, ale ne moc.*“

Prokop: „*Jako já bych se s námi rád spřátelil, chtěl bych aby se uvolnil, aby se napil s námi. A být tím klukem, tak nepohrdnu, když nabízejí, když mě pozvali. Kdyžtak bych to svedl na ně. Ale nenutil bych ho, jen bych mu nabídl. Aspoň by zbylo víc pro nás.*“

Šimon: „*Nabídl bych mu, ale nenutil bych ho. A být klukem bych radši odešel, když vím, jací jsou moji rodiče, určitě bych se nenapil.*“

Seznam použitých informačních zdrojů

Odborné zdroje:

Babor, F. (Eds.). (2010). *Drug Policy and the Public Good*. Northampton: Society for the study of addiction.

Bonino, S. (2015). *Adolescents and risk behaviors, functions and protective factors*. Berlín: Springer.

Buchtík, M. (2016). *Mladí lidé a alkohol*. Výzkumná zpráva. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Doyle-Pita, D. (2000). *Nezdravá závilost*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

Gecková, A. (2000). Vplyv rodičov a rovesníkov na správanie adolescentov súvisiace so zdravím. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 35(3), 233–241.

Hlad'o, P. (2012). *Profesní orientace adolescentů: pohledy z teorií a výzkumů*. Brno: Konvoj.

Hrubá, D. (2011). *Mýty a fakta o kouření: obecné informace pro pacienty*. Praha: Liga proti rakovině Praha.

Kalman, M., Sigmund, E., Sigmundová, D., Hamřík, Z., Beneš, L., Benešová, D., & Csémy, L. (2010). *Národní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Kukla, L. (2016). *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada Publishing.

Müllerová, D. (2019). *Hygiena, preventivní lékařství a veřejné zdravotnictví*. Praha: Karolinum

Nešpor, K. (1995). *Středoškoláci o drogách, alkoholu a lepších věcech*. Praha: Portál.

Nielsen Sobotková, V. (2014). *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada Publishing.

Ocisková, M., Praško, J. (2015). *Stigmatizace a sebestigmatizace u psychických poruch*. Praha: Grada Publishing.

Petrold, F. (2015). *Přechod na střední školu, pití alkoholu a vliv vrstevníků na kouření mládeže*. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR.

Šedivý, V. (1988). *Lidé, alkohol, drogy*. Praha: Naše vojsko.

Šedřová, K., Švaříček R. (2014). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál

Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: Proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál.

Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.

Výrost, J., Slaměník I. (2008). *Sociální psychologie: teorie, metody, aplikace*. Praha: Grada Publishing.

Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů.

Elektronické zdroje:

Ali, M., Dwyer, D. (2010). Social network effects in alcohol consumption among adolescents. *Addictive Behaviors*. 35(4), 337-342.

Dostupné z

https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0306460309003256?casa_token=kBivbmK3S2gAAAAA%3AcN_tUAfeMfJXd1GGfbv1QeTZG-d71FrrSW1KoawHrkZ38YIIMhoOHOEGV0auAUIQ9_EpgRAa-o&fbclid=IwAR3BvV75XsndB27S_TK1CeX2A1nUKL3ZYJPBZP6kB27bZzgfiJjx7zzt-dk

Deklarace Mládež a alkohol, Stockholm 2001. Dostupné z <http://kverek.w ebpark.cz/deklarace.htm>

Hladík, M. (2009). Alkohol – problém u dětí a mladistvých. *Pediatric pro praxi*, 10(1), 48-50. Dostupné z <https://www.pediatricpropraxi.cz/pdfs/ped/2009/01/14.pdf>

Chomynová, P., Csémy, L. (2016). *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD)*. Praha: Zaostřeno.

Dostupné z https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/32196/734/zaostreno_2016-05_v03.pdf

Janošová, P. (2019). *Studijní text Janošová, P. Základy sociální psychologie: Měření postojů*. Dostupné z <https://turbo.cdv.tul.cz/mod/book/view.php?id=5969&chapterid=6249>

OECD (2012). *Tackling Harmful Alcohol Use Country note - Czech Republic*. Dostupné z <https://www.oecd.org/czech/Tackling-Harmful-Alcohol-Use-Czech-Republic-en.pdf>

Poznyak, V. (2010). *Global strategy to reduce harmful use of alcohol*. Ženeva: WHO. Dostupné z

https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44395/9789241599931_eng.pdf;jsessionid=7966653C6E051BF6E238F2947E7CC012?sequence=1

Seznam příloh

Příloha 1	54
-----------------	----

Seznam tabulek

Tabulka 1	38
Tabulka 2	39